

Cluster 4 & Passend Onderwijs

Maarten R. Cleine

2038055

Cluster 4 & Passend Onderwijs

Master Special Educational Needs (M SEN)

Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg

Leerroute: CDD

Begeleid door: Angeline van der Kamp

Juni 2011

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	2
Samenvatting	4
1. Inleiding.....	5
1.1 Context.....	5
1.2 Doel en relevantie.....	5
1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen.....	6
1.4 Onderzoeksonderwerpen.....	6
2. Theoretische onderbouwing	7
2.1. Inleiding.....	7
2.2 Wat is Cluster 4?	7
2.3 Cluster 4 afdeling.....	8
2.4 De huidige Cluster 4 leerlingen.....	9
2.4.1 ADHD	10
2.4.2 ASS	12
2.5 Specialistische kennis.....	14
2.6 Conclusie uit de literatuurstudie.....	14
3. Onderzoeksmethodologie.....	15
3.1 Onderzoeksvorm	15
3.2 Data verzamelen	15
3.3 Betrokkenen	16
3.4 Data analyseren	16
3.5 Triangulatie.....	17
3.6 Ethische aspecten	17
4. Data analyse en resultaten	19
4.1 Lesomgeving	19
4.1.1 Resultaten interviews.....	19
4.1.2 Resultaten enquête.....	20
4.2 Ambulante begeleider en mentoren.....	21
4.2.1 Resultaten interviews.....	21
4.2.2 Resultaten enquête.....	21
4.3 Specialistische kennis.....	22
4.3.1 Resultaten interviews.....	22
4.3.2 Resultaten enquête.....	22
4.4 Samenvatting.....	22

5. Antwoorden op de onderzoeksvraag	24
5.2 Welke stoornissen hebben cluster 4 leerlingen binnen Technologie en Commercie?	24
5.3 Hoe ervaren cluster 4 leerlingen de lessen binnen Technologie en Commercie?	24
5.4 Kunnen mijn collega's cluster 4 leerlingen bieden wat zij nodig hebben om deel te nemen aan de lessen?	25
5.5 Beantwoording van de onderzoeksvraag	26
5.5.1. Beantwoording kern van de onderzoeksvraag	26
5.4.2. handelingstips vanuit literatuurstudie	27
6. Conclusies en aanbevelingen	29
6.1 Conclusies	29
6.2 Aanbeveling voor praktijkverbetering:	30
6.3 Suggestie voor vervolgonderzoek:	31
7. Evaluatie	32
7.1 Betekenis conclusies	32
7.2 Onderzoeksproces	32
7.3 Aanbevelingen voor vervolgonderzoekers	33
Literatuurlijst	34
Internetbronnen	35
Bijlagen	38
Bijlage 1 toestemming	38
Bijlage 2 Interview	39
Bijlage 3 Enquête	41
Bijlage 4 Handelingstips	46

Samenvatting

De school waar ik als docent werk biedt Passend Onderwijs, daardoor worden vso¹ leerlingen, waaronder cluster 4 leerlingen, tussen reguliere leerlingen geplaatst. Hierdoor word ik bekwaam geacht reguliere en vso leerlingen hetzelfde perspectief te bieden (Claassen e.a., 2009). Cluster 4 leerlingen zijn er, maar de randvoorwaarden ontbreken geheel of gedeeltelijk. Het kabinet wil, met het oog op wettelijke invoering van Passend Onderwijs, dat docenten binnen regulier onderwijs zich professionaliseren en bekwamen in het omgaan met zorgleerlingen (van Bijsterveldt, 2011). In dit kader wordt de HBO-masteropleiding Special Educational Needs (SEN) (Fontys Hogescholen, 2011) aangeboden. Binnen deze opleiding doe ik onderzoek naar wat een cluster 4 leerling nodig heeft om binnen mijn werkcontext aan de lessen deel te nemen.

Aanleiding voor mijn onderzoek is dat ik onvoldoende grip op en onvoldoende begrip van cluster 4 leerlingen in mijn lesgroepen heb. Mijn onderzoeksgroep bestaat uit cluster 4 leerlingen van De Ambelt (2009), hun ambulante begeleider, lesgevende docenten en mentoren binnen de afdeling Technologie en Commercie². De informatie voor dit onderzoek is verzameld uit de cluster 4 leerling-dossiers, literatuur, interviews en een enquête. In dit onderzoek heb ik aanbevelingen gedaan ten aanzien van de benadering en behandeling van cluster 4 leerlingen en ons Passend Onderwijs ten behoeve van praktijkverbetering. Daarnaast heb ik aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoeken. Tot slot evalueer ik het onderzoeksproces.

Door het onderzoeksproces is mijn probleemoplossend vermogen toegenomen, want dit proces heeft ertoe geleid dat ik meer grip heb op de cluster 4 leerlingen en hen beter ben gaan begrijpen, waardoor mijn handelen naar hen toe is verbeterd. De cluster 4 gedragsproblematiek kan ik nu beter verwoorden en ik heb meer inzicht in hun handelingsplannen.

Veel leesplezier,
Maarten Cleine

¹ vso Voorgezet Speciaal Onderwijs

² Technologie en Commercie is een examenprogramma van technische en commerciële vakken

1. Inleiding

1.1 Context

Passend Onderwijs zal vanaf 2012 in Nederland worden ingevoerd (Passend Onderwijs, 2010). Staatssecretaris van Bijsterveldt benadrukt het belang van het professionaliseren van docenten om Passend Onderwijs verantwoord in te voeren (van Bijsterveldt, 2011). Ter bevordering van mijn professionalisering volg ik de Master SEN³ opleiding. Als docent verzorg ik praktijklessen binnen Technologie en Commercie aan een vmbo⁴ school voor de basisberoepsgerichte leerweg. Deze school bestaat voor ca. 90% uit leerlingen met een lwoo⁵ beschikking en is één van de eerste scholen in Nederland die Passend Onderwijs toepast, ondanks dat de randvoorwaarden nog niet helder zijn. Het is als een puzzel waarvan een stukje nog op de plek gelegd moet worden, zoals de afbeelding op het titelblad weergeeft. Mijn schoolbestuur voert besprekingen met een voormalige vso- zmlk⁶ (van der Ploeg, 2002) school over vergaande samenwerking. Ik constateer dat in het kader van Passend Onderwijs meer kinderen van vso scholen het regulier onderwijs bij ons volgen, waaronder vier cluster 4 leerlingen. Dit betekent dat ik als regulier docent bekwaam geacht wordt leerlingen uit regulier en uit speciaal onderwijs hetzelfde perspectief te bieden (Claassen e.a., 2009).

1.2 Doel en relevantie

Een regulier docent bezit niet de vaardigheden van een vso docent (de Bruïne e.a., 2004). Zelf voel ik dat ik onvoldoende grip heb op cluster 4 leerlingen in mijn lesgroepen. Het constateren, diagnosticeren en verwoorden van cluster 4 gedrag valt mij als mentor en docent van deze leerlingen niet makkelijk. Vanuit deze verlegenheids situatie wil ik zicht krijgen op kennis en vaardigheden die mijn collega's en ik missen om Passend Onderwijs te kunnen bieden. Vervolgens zoek ik naar manieren om dat gemis op te vangen. In Bekwaam en Speciaal schrijven De Bruïne et al (2004) dat achtergrondkennis van cluster 4 leerlingen de reguliere docent helpt in zijn handelen. Daarom onderzoek ik wat cluster 4 leerlingen nodig hebben om mijn lessen te volgen. Hiermee wil ik bereiken dat voor reguliere en cluster 4 leerlingen een gelijkwaardige ontwikkelomgeving ontstaat. Mijn onderzoek heeft een evaluerend karakter want de cluster 4 leerlingen volgen reeds mijn reguliere lessen. Na mijn onderzoek doe ik een aanbeveling richting de schoolleiding over wat docenten kunnen verbeteren, om cluster 4 leerlingen tot hun recht te laten komen.

³ Master SEN = Special Educational Needs (speciale onderwijsbehoeften)

⁴ Voorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs

⁵ lwoo Leerweg Ondersteunend Onderwijs, leerling heeft recht op meer individuele begeleiding.

⁶ Zmlk Zeer moeilijk lerende kinderen

1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen

Onderzoeksvraag:

Wat heeft een cluster 4 leerling nodig om binnen Technologie en Commercie aan de lessen deel te nemen?

Deelvragen:

1. Welke stoornissen hebben cluster 4 leerlingen binnen Technologie en Commercie?
2. Hoe ervaren cluster 4 leerlingen de lessen binnen Technologie en Commercie?
3. Kunnen mijn collega's cluster 4 leerlingen bieden wat zij nodig hebben om deel te nemen aan de lessen?

1.4 Onderzoeksonderwerpen

Technologie en Commercie is een studierichting uit het Intersectoraal onderwijs. *Passend Onderwijs* vindt zijn oorsprong in het streven naar Inclusief Onderwijs. *Cluster 4* leerlingen in regulier onderwijs heeft alles te maken met de invoering van Passend Onderwijs. Hierover is diverse (actuele) literatuur te vinden. Vanuit hun dossiers wil ik de voorkomende problematieken achterhalen. Door literatuurstudie wil ik erachter komen wat leerlingen met deze 'stoornissen' nodig hebben om zinvol aan mijn lessen deel te nemen.

2. Theoretische onderbouwing

2.1. Inleiding

Naar aanleiding van de wereldconferentie van de UNESCO (1994) is een rapport uitgebracht waarin staat dat alle kinderen ongeacht hun beperkingen recht hebben op toegang tot regulier onderwijs. Deze onderwijsvorm wordt Inclusief Onderwijs genoemd. Hoewel Nederland door de UNESCO is uitgenodigd om Inclusief Onderwijs in de wetgeving vast te leggen kiest minister Dijkma voor Passend Onderwijs (Dijkma, 2009). Passend Onderwijs betekent dat alle kinderen naar die onderwijsvorm gaan die het beste bij hun talenten en beperkingen past (Ministerie van OCW, 2009). Cluster 4 scholen zijn vso scholen voor kinderen met ernstige gedragsproblemen, ontwikkelingsproblemen en/of psychiatrische problemen (LNA, 2010). In het kader van Passend Onderwijs worden steeds meer cluster 4 leerlingen in mijn reguliere lessen geplaatst, waardoor ik bekwaam geacht word de reguliere en de vso leerlingen hetzelfde perspectief te bieden (Claassen e.a., 2009). Technologie en Commercie, de afdeling waarin ik werkzaam ben, biedt techniek in combinatie met handel en verkoop (Platform VMBO Intersectoraal, 2011). Het is één van de twee Intersectorale lesprogramma's die mijn school aanbiedt. Deze situatie is aanleiding voor het stellen van mijn onderzoeksvraag: Wat heeft een cluster 4 leerling nodig om binnen Technologie en Commercie aan de lessen deel te nemen?

2.2 Wat is Cluster 4?

Het begrip cluster 4 komt vanuit het speciaal onderwijs dat in Nederland anders georganiseerd is dan het reguliere onderwijs (LNA, 2010). In het speciaal onderwijs zijn de scholen geclusterd naar de 'handicap' van het kind en onderverdeeld in cluster 1, 2, 3⁷ en 4 scholen. Cluster 4 staat voor kinderen met ernstige problemen in het gedrag, ontwikkelingsproblemen en/of psychiatrische problemen. Dit zijn o.a. scholen voor Zeer Moeilijk Opvoedbare Kinderen (ZMOK), Pedologische (studie en behandeling van psychisch gestoorde kinderen) Instituten (PI), Scholen voor Langdurig Zieke Kinderen (LZK) met psychiatrische problematiek.

De landelijke commissie toezicht indicatiestelling neemt de indicatie voor haar rekening (Henkens, 2007) en geeft als criteria voor de cluster 4 indicatie de volgende factoren (LCTI, 2007): ernstige problemen qua leer- of werkgedrag, ernstige problemen in de interactie met het onderwijzend personeel, ernstig storend gedrag voor medeleerlingen, extreem agressief /

⁷

Cluster 1 kinderen die blind of slechtziend zijn.

Cluster 2 kinderen met communicatieve problemen, waaronder autisme, slechthorendheid en kinderen met ernstige spraak- taalproblemen.

Cluster 3 zeer moeilijk lerende kinderen (ZMLK), langdurig zieke kinderen met somatische problematiek (LZK), kinderen met een lichamelijke handicap (mytylscholen) en meervoudig gehandicapte kinderen met een lichamelijke handicap (tyltylscholen)

extreem impulsief gedrag, leerachterstand. Een cluster 4 leerling is per definitie een leerling waarvoor minstens twee van deze vijf factoren van toepassing zijn.

2.3 Cluster 4 afdeling

In mijn mentorklas en binnen mijn lessen bevinden zich leerlingen die deel uit maken van de cluster 4 afdeling binnen mijn school, verzorgt door De Ambelt. De Ambelt (2009) biedt onderwijs en begeleiding aan jongeren met psychiatrische en/of gedragsproblemen. Ze verzorgen ambulante begeleiding aan leerlingen en leerkrachten in zowel het regulier als het speciaal onderwijs. Ze stellen handelingsplannen op voor cluster 4 leerlingen, adviseren ouders en docenten, bieden onderwijsondersteuning en stellen hulpmiddelen ter beschikking (den Dulk, 2008). De Ambelt maakt deel uit van het Regionaal Expertise Centrum (REC) Oost Nederland (REC Oost Nederland, 2010). De cluster 4 leerlingen van De Ambelt volgen, in het derde leerjaar, één jaar lang in een aparte klas de avo⁸ lessen met daarnaast mijn reguliere praktijklessen. In het derde leerjaar kom ik hierdoor met deze leerlingen in aanraking, de begeleiding en het mentoraat liggen dan bij de ambulante begeleider. In het vierde leerjaar volgen zij het reguliere lesprogramma en maken deel uit van mijn mentoraat, met op de achtergrond de ambulante begeleider. Het mentoraat van cluster 4 leerlingen vind ik lastig omdat ik te weinig kennis heb van hun gedragsproblematiek en afhankelijk ben van de expertise van de ambulante begeleider. Ik ervaar het als prettig en nuttig dat cluster 4 leerlingen in een aparte afdeling opgevangen worden door een ambulante begeleider, omdat hij hen helpt in de overgang naar een reguliere school.

Cluster 4 leerlingen volgen mijn lessen indien hun gedrag dit toestaat. Een voorbeeld hiervan is een cluster 4 mentorleerling van mij die recentelijk lessen heeft verzuimd. Na een mentorgesprek bleef hij lessen verzuimen waarop ik een reguliere sanctie oplegde. Ondanks de sanctie en contact met ouders en ambulante begeleider viel de leerling terug in herhaaldelijk verzuim. In overleg met ouders en ambulante begeleider werd de leerling tijdelijk teruggeplaatst in de afdeling van De Ambelt. Oorzaak van zijn herhaaldelijk verzuim is een blokkade in zijn denken voortkomend uit zijn gedragsstoornis. Deze leerling overziet situaties niet in zijn geheel en legt verbanden niet op de juiste wijze. Van Lieshout (2009) schrijft deze gedragsstoornis toe aan autisme. Autismes diep ik verder uit in hoofdstuk 2.4.2.

Minister van Bijsterveldt (2010) bezuinigt 300 miljoen euro op invoering van Passend Onderwijs, waardoor ruim de helft van de ambulante begeleiders zal verdwijnen (AVS, 2010). Magneé (2011) stelt over deze bezuiniging dat de ambulante begeleider zal

⁸ Avo algemeen vormend onderwijs

verdwijnen, waardoor ik verwacht dat met hem specialistische kennis binnen onze school verloren gaat. Hierdoor kan ik als mentor niet meer op hem terug vallen en daarom zal ik mij deze expertise eigen moeten maken. In tegenstelling tot Magneé (2011) stellen Vermaas en van der Pluijm (2010) dat de ambulante begeleider een rol blijft spelen binnen de breedtezorg⁹ voor cluster 4 leerlingen in het kader van het zorgprofiel¹⁰ van de school. Door de invoering van het zorgprofiel zal de ambulante begeleider niet meer vanzelfsprekend aanwezig zijn binnen de school. Dat betekent dat mentoren het eerste vangnet voor cluster 4 leerlingen zullen worden, hiervoor hebben zij dan wel specialistische kennis (De Bruine et al, 2004) nodig van cluster 4 gedragsstoornissen gekoppeld aan individuele achtergrond kennis waarover ik in hoofdstuk 2.5 schrijf.

Denemarken heeft geprobeerd Inclusief Onderwijs te realiseren (Groeneweg, 2009), maar heeft nu afdelingen voor speciaal onderwijs. De school heeft specialistische kennis in huis om hulpbehoevende leerlingen te kunnen begeleiden (European Agency for Development in Special Needs Education, 2009). Portugal (Stichting Inclusief Onderwijs, 2009), Italië (Expertis, 2009) (Stichting Inclusief Onderwijs, 2008) en Spanje (European Agency for Development in Special Needs Education, 2009) hebben ervoor gekozen Inclusief Onderwijs in de wetgeving op te nemen. Speciale scholen worden gesloten. In die landen ontstaan binnen de reguliere school aparte afdelingen met specialistische kennis van en voor hulpbehoevende leerlingen. De werknemers daarvan integreren op reguliere scholen (Inclusion International, 2009). Hetzelfde zie ik binnen onze scholengemeenschap waar de praktijkschool wordt gesloten, leerlingen en werknemers van de voormalige vso school (van der Ploeg, 2002) worden geïntegreerd binnen ons schoolgebouw. Hierdoor worden mijn lesgroepen diverser in samenstelling en mogelijk groter. Op basis van de ontwikkelingen in het buitenland, verwacht ik dat het de hulpbehoevende leerlingen kan helpen, wanneer binnen onze school meer aparte afdelingen of groepen zullen ontstaan.

2.4 De huidige Cluster 4 leerlingen

In de dossiers van cluster 4 leerlingen binnen mijn mentoraat worden de diagnoses van de stoornissen in kaart gebracht door de ambulante begeleider aan de hand van het DSM¹¹ IV model. Het DSM IV model, dat gebruikt wordt voor het opstellen van de dossiers, is opgesteld door American Psychiatric Association (2000). Het dient voor diagnose, statistiek en classificatie van psychische aandoeningen. Met behulp van DSM is het mogelijk psychiatrische patiënten onderling te vergelijken. DSM doet uitspraak over de belemmering

⁹ Breedtezorg een element van het onderwijszorgprofiel geleverd van buitenaf.

¹⁰ Een onderwijszorgprofiel geeft een omschrijving van de onderwijszorg die een individuele school biedt.

¹¹ DSM staat voor Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders.

in het functioneren en niet over de behandeling van de stoornissen (Koster van Groos, 2009). DSM hanteert 5 invalshoeken, de diagnostische assen¹² genaamd. De Global Assessment of Functioning (GAF) is het aanpassingsvermogen aan de omgeving en wordt uitgedrukt in een waarde van 1 tot 100, waarbij 100 perfect is (American Psychiatric Association, 2000). De cluster 4 leerlingen binnen mijn mentoraat hebben een combinatie van stoornissen en hebben een GAF score tussen 55 en 65 wat wil zeggen dat hun sociaal functioneren, varieert van matig tot behoorlijk (Koster van Groos, 2009). Drie van deze leerlingen hebben problemen binnen de primaire steungroep. Hiermee wordt bedoeld problemen die te maken hebben met gebeurtenissen binnen het gezin (Koster van Groos, 2009). De bij deze leerlingen aangetroffen gedragsproblematiek ADHD, ADHD in combinatie met PDD-NOS en een autistische stoornis en hoe docenten daarmee om kunnen gaan zal ik in de volgende hoofdstukken uitwerken. Om cluster 4 leerlingen goed te kunnen begeleiden zal een mentor in ieder geval de begrippen en inhoud van de dossiers moeten kennen, om het gedrag van de leerling te begrijpen. Van Moolenbroek (2008) bevestigt dat een gesprekspartner en begeleider van een leerling met ADHD kennis moet hebben van zijn gedragsproblematiek.

2.4.1 ADHD

Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) (Hallowell en Ratey, 2005) betekent aandachtstekort- en overactiviteit stoornis. Hiermee wordt bedoeld dat de leerling zijn aandacht niet lang genoeg bij één onderwerp kan houden ofwel concentratiegebrek (Paternotte, 1999). Het gedrag van de leerling met ADHD wordt gekenmerkt door lichamelijke en innerlijke onrust en impulsiviteit. Dit kan leiden tot overmatige beweeglijkheid, die moeilijk te onderdrukken is, omdat de leerling zich niet van zijn beweeglijkheid bewust is. Stil zitten en rustig zijn kost de leerling veel energie, daarom is het wenselijk de leerling toe te staan te wiebelen of te friemelen en hem af en toe te laten bewegen (Balans, 2010). Geef hem duidelijke en uitdagende taken waarbij hij energie kan kwijtraken (van der Veer en Vos, 2008).

Bij ADHD leerlingen ontstaat impulsiviteit doordat indrukken onmiddellijk worden gevolgd door bijbehorend handelen (Prins e.a., 1999). ADHD leerlingen houden zich niet bezig met de gevolgen van hun gedrag, de remfunctie ontbreekt (Balans, 2010). In gang gezet handelen, kan niet worden gestopt. Deze ongeremde impulsiviteit zie ik terug binnen mijn lessen. Een voorbeeld hiervan is een ADHD leerling die geplaagd werd, waardoor hij heftig

¹² As1 psychiatrische ziekte. As2 achterliggende persoonlijkheidsstoornissen.
As3 lichamelijke ziekten met psychisch ziektebeeld. As4 psychosociale en uitlokkende factoren.
As5 GAF-score.

reageerde. Als gevolg van zijn heftige reactie werd hij weggestuurd uit de les. Door het ontbreken van de remfunctie waar Balans (2010) over schrijft, kon ik op dat moment geen aandacht aan de andere leerling besteden. Naderhand was de ADHD leerling weer voor rede vatbaar en begreep wat er mis ging. Ik kan aan de hand van deze literatuur begrijpen dat door het ontbreken van de remfunctie bij de ADHD leerling zijn gedrag oncontroleerbaar was. Daarom heb ik hem aangeleerd dat hij eerst moet stoppen, daarna denken en vervolgens mag doen, zoals Paternotte (1999) schrijft. Deze aanpak heb ik met de betrokken docenten besproken, zodat deze aanpak onderdeel van de structuur wordt.

Een ADHD'er is gebaat bij een rustige en harmonieuze omgeving, terwijl door overmatige prikkels in de omgeving onrust in gedrag gestimuleerd wordt (Prins e.a., 1999). In een prikkelrijke omgeving zullen de ADHD-symptomen toenemen (Paternotte, 1999). Balans (2010) stelt dat een prikkelrijke lesomgeving met een gezellige, aantrekkelijke en kleurrijke uitstraling een positief effect heeft op ADHD leerlingen. Een delegatie van de cluster 4 school Rentray (2009) heeft in 2010 mijn school geadviseerd de inrichting van mijn praktijklokaal te versoberen. Zij stelden in navolging van Prins et al (1999) en Paternotte (1999) dat overmatige prikkels de leerlingen negatief zou kunnen beïnvloeden. Samen met collega's van Technologie en Commercie heb ik een enquête gehouden onder de leerlingen. Hieruit is eenduidig naar voren gekomen dat leerlingen het lokaal ervaren als sfeervol, gezellig en prettig. Ze gaven aan dat zij meer kleur in het lokaal op prijs zouden stellen. De resultaten van deze enquête zijn in tegenspraak met wat Prins et al (1999) en Paternotte (1999) stellen, maar bevestigen de mening van Balans (2010). Op dit moment helpen leerlingen mij het lokaal te schilderen in kleuren die wij samen hebben gekozen. Ik merk dat leerlingen doordat ze betrokken worden meer gemotiveerd en daardoor rustiger aan de lessen deelnemen.

Volgens Balans (2010) heeft een ADHD leerling structuur, regelmaat en duidelijke grenzen nodig, het zorgt voor duidelijkheid en voorspelbaarheid van de schooldag. Van Lieshout (2009) en Balans (2010) adviseren afspraken, lesroosters en takenlijsten op een zichtbare plaats in het lokaal te hangen, zoals ik ook in mijn leslokaal doe. Ik merk dat dit structuur en duidelijkheid biedt. Vakken zoals taal en rekenen kunnen het beste in de ochtend gepland worden, omdat leerlingen dan hun aandacht er beter bij kunnen houden, de creatieve en sportieve vakken plan je bij voorkeur 's middags (Balans, 2010) (van Lieshout, 2009). Binnen mijn lessen merk ik dat 's middags tijdens theorielessen leerlingen zich moeilijk kunnen concentreren, terwijl praktijklessen aan het eind van de dag geen problemen opleveren. Mijn theorielessen plan ik daarom zoveel mogelijk in de ochtend zoals Balans en van Lieshout adviseren.

Het helpt een leerling met ADHD een plaats voor in de klas te krijgen, naast een rustige leerling die aandachtig en zonder lawaai kan werken (Balans, 2010). Binnen mijn praktijklessen zijn geen vaste plaatsen, daarom laat ik een ADHD leerling vaak samenwerken met een rustige leerling. Binnen mijn theorie lessen plaats ik ADHD leerlingen voor in de klas naast een rustige leerling. Paternotte (1999) benadrukt dat een ADHD leerling zich beter concentreert als hij voor in de klas zit.

Een ADHD'er kan belangrijke en minder belangrijke zaken slecht scheiden, heeft moeite met plannen, emoties te reguleren en laat eerdere ervaringen niet meespelen bij beslissingen (Paternotte, 1999). Voor leerlingen met ADHD is het lastig in te schatten of een situatie zich leent voor kletsen, overleg of stilte. Duidelijke regels helpen een leerling zich gepast te gedragen (van der Veer en Vos, 2008). Kleurcodes kunnen een leerling met ADHD helpen bijvoorbeeld: groen betekent je mag praten, oranje betekent je mag zachtjes overleggen en rood betekent stil zijn (Balans, 2010). Docenten binnen mijn school vertellen mij dat kleurcodes bij hen werken. Binnen mijn praktijklessen maak ik gebruik van een driekleurig verkeerslicht: rood betekent het lokaal niet verlaten, oranje betekent opruimen en groen betekent je mag vertrekken.

De aandacht van een leerling met ADHD kun je krijgen en vasthouden door zijn naam te noemen, voordat je de opdracht geeft (Balans, 2010). Ik maak frequent oogcontact met de leerlingen, waardoor leerlingen met ADHD bij de les betrokken worden, zoals van Moolenbroek (2008) adviseert. Van der Veer en Vos (2008) adviseren opdrachten te verdelen in kleine stukken. In mijn praktijklessen merk ik dat ADHD en autistische leerlingen moeite hebben met een complete opdracht, daarom heb ik binnen mijn sectie afgesproken dat opdrachten uit kleinere opdrachten worden samengesteld. Leerlingen met ADHD hebben een sterkere beloningsprikkel nodig dan andere leerlingen (Balans, 2010). Ik toon interesse en benadruk gewenst gedrag door te complimenteren zoals van Moolenbroek (2008) voorstelt, waardoor ADHD leerlingen met meer plezier de lessen volgen.

2.4.2 ASS

Een autisme spectrum stoornis (ASS) is een neurobiologische ontwikkelstoornis, waarbij de hersenen anders functioneren dan bij mensen zonder deze stoornis (Hersenstichting Nederland, 2011). Binnen de ASS zijn 5 stoornissen te noemen: autistische stoornis, syndroom van Rett, desintegratiestoornis van de kinderleeftijd, syndroom van Asperger en PDD-NOS (van Lieshout, 2009). PDD-NOS is de afkorting van Pervasive Developmental Disorder Not Otherwise Specified is de overkoepelende naam voor autistische stoornissen waar geen andere benaming voor is. Pervasief betekent in het Latijn doordringen (Balans,

2010) wat wil zeggen dat we te maken hebben met problemen die doordringen in verschillende ontwikkelingsgebieden van een leerling (van Lieshout, 2009). Dat kunnen zijn: taalontwikkeling, motorische ontwikkeling, reageren op prikkels, het vermogen zich op anderen te richten en het eigen gedrag in sociale situaties (LNA, 2010).

Leerlingen met ASS overzien het geheel niet, leggen verkeerde verbanden, soms ontgaat hen de betekenis van bepaalde gebeurtenissen en contact met hen krijgen is moeilijk door star en vreemd gedrag (van Lieshout, 2009). Een leerling met ASS heeft baat bij structuur, daarmee creëer je het gevoel van veiligheid, daarnaast biedt visualiseren hem ondersteuning (LNA, 2010). Volgens de ambulante begeleider van De Ambelt, kan het op de gang ontvangen van lesgroepen de leerlingen met ASS het gevoel van veiligheid en houvast bieden. Nadat ik een lesgroep op de gang heb opgewacht heb ik ervaren dat alle leerlingen dan rustiger het lokaal binnen gaan. Cluster 4 leerlingen zijn gebaat bij deze manier van ontvangen worden.

Van Lieshout (2009) stelt hierover dat vaste gewoontes hen het gevoel van veiligheid bieden. Bij kinderen met PDD-NOS ontwikkelt het sociale begrip en intuïtie zich moeizaam wat hen onzeker en angstig maakt (Balans, 2010). In de omgang met leerlingen met ASS binnen mijn lessen ben ik vaak kort en duidelijk. Dit geeft mij het gevoel dat ik bot ben naar leerlingen, maar ik merk dat ze daar goed op reageren. Deze handelwijze wordt ondersteund door een vrouw van cluster 4 school De Ambelt, die in een presentatie over PDD-NOS adviseert kort en duidelijk te reageren en discussie te vermijden.

De ondersteuning van kinderen met een ASS vraagt om een individuele aanpak waarvoor ik kennis van en inzicht in zijn autistisch gedrag nodig heb (LNA, 2010). Ik dien er op te letten dat communiceren tussen een leerling met ASS en anderen niet leidt tot conflicten (Balans, 2010). Als er problemen ontstaan door toedoen van een ASS leerling kunnen docenten hem helpen voorzichtig te zijn met klempraten en sanctioneren en te zorgen voor ontsnappingsmogelijkheden om het gevoel van veiligheid bij hem niet aan te tasten (van Lieshout, 2009). Leerlingen met ASS nemen taal letterlijk en zijn ongevoelig voor non-verbale signalen (LNA, 2010). Dit zie ik regelmatig binnen mijn lessen, wanneer ik gebruik maak van spreekwoorden of gezegdes, dan vraag ik leerlingen met ASS of zij mij begrepen hebben. Een leerling met ASS heeft nodig dat zijn docenten alert zijn op hun taalgebruik en geen non-verbale signalen gebruiken.

2.5 Specialistische kennis

Een specialist is iemand die door jaren training en ervaring uitermate bedreven is in het oplossen van problemen in een bepaald probleemgebied (Van Dale, 2007). De Bruïne et al (2004) stellen dat specialistische kennis van cluster 4 gedragsproblematiek mij als regulier docent kan helpen in mijn handelen.

Binnen mijn lessen heb ik ervaren dat een leerling agressief gedrag vertoonde. De betrokken docenten, waaronder ik, hadden niet de vaardigheden hier mee om te gaan. Als gevolg werd de betreffende leerling overgeplaatst naar een cluster 4 school. Professor dr. Orobio de Castro stelt in een avondsymposium over “angstig & agressief gedrag” op 9 maart 2011 dat angst en agressie vaak samenhangen met een gedragsprobleem zoals PDD-NOS en ADHD. Om deze kinderen hulp te kunnen bieden, is het volgens Orobio de Castro van belang te kijken naar het individu en niet naar de naam van het gedragsprobleem. Hij adviseert “zoek naar de oorzaak van zijn reactie”. Hiervoor is specialistische kennis nodig van gedragsproblematiek, in combinatie met kennis van de leerling en zijn achtergrond. Ik ben het eens met Orobio de Castro dat ik als docent oog moet hebben voor het individu. Dat vinden van der Kamp en van Meurs ook (de Boom e.a., 2005). Zij stellen “Gekend worden is een voorwaarde te gaan leren”. Als ik in de voorbeeldsituatie specialistische kennis had van zijn gedragsproblematiek (De Bruïne e.a., 2004) en had gezocht naar de oorzaak van zijn reactie, had de leerling mogelijk op mijn school kunnen blijven.

Drs. Greven (VHZ, 2007) stelt dat leerlingen het uitgangspunt zijn voor het vorm geven van Passend Onderwijs. En dat kennis van handicapspecifieke beperkingen en mogelijkheden bij mij als docent nodig is en dat ik deze kennis in de klas toe moet kunnen passen. De docenten moeten permanent geschoold worden, aldus drs. Greven. Stoutjesdijk en Scholte (2009) benadrukken dat diepgaand inzicht in cluster 4 problematiek nodig is. Dit zou bereikt kunnen worden door intern kennis en vaardigheden uit te wisselen en extern cursussen of workshops aan te bieden vanuit bijvoorbeeld een organisatie als Balans (2010).

2.6 Conclusie uit de literatuurstudie

Literatuuronderzoek heeft aangetoond dat door bezuinigingen de ambulante begeleider uit de school zal verdwijnen. Dit terwijl de klassengrootte toeneemt en de noodzakelijke individuele aandacht zal afnemen. Daarom zal ik als mentor van cluster 4 leerlingen taken van de ambulante begeleider over moeten nemen. Specialisatie op gebied van gedragsproblematiek kan docenten en mentoren helpen in de omgang met cluster 4 leerlingen. Om tot directe praktijkverbetering te komen heb ik aanvullend op de informatie van dit hoofdstuk de gevonden handelingstips opgenomen in een bijlage (bijlage 4).

3. Onderzoeksmethodologie

3.1 Onderzoeksvorm

Dit onderzoek is een evaluatief onderzoek met een ontwikkelingsgericht karakter (van der Donk en van Lanen, 2009). Een evaluerend onderzoek wordt volgens van der Donk en van Lanen (2009) gekenmerkt wordt door een systematische beoordeling van verzamelde data op basis waarvan nieuwe beslissingen kunnen worden genomen. Hiervoor is gekozen omdat cluster 4 leerlingen al enkele jaren bij ons op school de reguliere lessen volgen. Vanuit gegevens die ik heb verkregen uit dossiers, literatuur, interviews en de enquête heb ik randvoorwaarden geformuleerd ten aanzien van cluster 4 leerlingen binnen Technologie en Commercie en ons Passend Onderwijs. De relevante gegevens uit de dossiers heb ik verwerkt in hoofdstuk 2.5. Om antwoorden op mijn onderzoeksvraag te verkrijgen ben ik systematisch te werk gegaan door data uit te werken in overzichtelijke structuren. Dit heb ik gedaan door de data verkregen uit de afgenomen interviews te ordenen volgens het schoenendoosmodel van Harinck (2009). De vragen en antwoorden uit de enquêtes heb ik in een schema overzichtelijk gegroepeerd en geanalyseerd (van der Donk en van Lanen, 2009).

3.2 Data verzamelen

Om deelvraag 1 “Welke stoornissen hebben cluster 4 binnen Technologie en Commercie?” te beantwoorden heb ik de dossiers van de betrokken cluster 4 leerlingen en bijbehorende literatuur bestudeerd. Door systematisch vanuit verschillende invalshoeken data te verzamelen (van der Donk en van Lanen, 2009) heb ik antwoord gekregen op mijn onderzoeksvraag.

Van der Donk en van Lanen (2009) stellen dat bij een evaluerend onderzoek gekozen kan worden tussen bestuderen, observeren en bevragen. Mijn keuze in de eerste invalshoek is bestuderen door literatuurstudie. Voor de tweede invalshoek heb ik gekozen voor bevragen, waarmee ik de persoonlijke meningen en behoeften achterhaal. Het bevragen bestaat uit interviews en een enquête.

Mijn onderzoeksvraag is vanuit de leerling gesteld, daarom heb ik de huidige cluster 4 leerlingen geïnterviewd. De gekozen thema's voor de interviews zijn lesomgeving, docent, cluster 4 klasgenoten, ambulante begeleider en Technologie en Commercie. Om objectief informatie uit de interviews te halen heb ik de gesprekken opgenomen met behulp van een tape recorder. Elk thema heb ik afgesloten met een open vraag, daardoor heb ik veel informatie verkregen. De resultaten van de afgenomen interviews heb ik systematisch en

helder geordend in een kwalitatieve weergave volgens het schoenendoosmodel van Harinck (2009). De relevante informatie uit deze weergave heb ik met behulp van mijn critical friends vertaald naar vragen voor de docentenenquête.

Mijn derde invalshoek voor data verzameling heb ik verkregen door middel van deze enquête aan de betrokken docenten. Een enquête is geschikt om een grote groep deelnemers te bevragen, heeft een goede betrouwbaarheid en kan goed verwerkt worden (Wilson & Mclean, 1994). De resultaten van de literatuurstudie en de interviews worden vergeleken met de meningen en bevindingen vanuit de enquêtes (zie bijlage 3). De vragen en antwoorden uit de enquêtes zijn verzameld in een overzichtelijk schema en vanuit dit schema zijn de vragen gegroepeerd en geanalyseerd (van der Donk en van Lanen, 2009).

3.3 Betrokkenen

De betrokkenen bij het zoeken naar de antwoorden op deelvraag 2 “Hoe ervaren cluster 4 leerlingen de lessen binnen Technologie en Commercie?“, zijn vier cluster 4 leerlingen die op het moment van dit onderzoek reguliere lessen volgen binnen Technologie en Commercie en hun ambulante begeleider. Voor hen heb ik gekozen, omdat leerlingen uitgangspunt zijn voor het vorm geven van Passend Onderwijs (VHZ, 2007). Daarnaast zijn zij direct of indirect betrokken zijn bij het beantwoorden van mijn onderzoeksvraag “Wat heeft een cluster 4 leerling nodig om binnen Technologie en Commercie aan de lessen deel te nemen?”.

De betrokkenen bij het zoeken naar de antwoorden op deelvraag 3 “Kunnen mijn collega’s cluster 4 leerlingen bieden wat zij nodig hebben om deel te nemen aan de lessen?” zijn de twaalf docenten die lesgeven aan de cluster 4 leerlingen. Zij zijn bevraagd door middel van een enquête en zijn daaraan voorafgaand geïnformeerd over mijn onderzoek middels een door mij gehouden presentatie. Niet direct betrokken docenten binnen mijn school, leden van de directie en het zorgteam tonen interesse en betrokkenheid bij mijn onderzoek. Het is prettig te ervaren hoe mijn onderzoek met belangstelling wordt gevolgd.

3.4 Data analyseren

Door dossier onderzoek heb ik deelvraag 1 betreffende de voorkomende stoornissen kunnen beantwoorden. Vanuit aanvullende literatuurstudie heb ik onderzocht wat de verschillende stoornissen aan benodigdheden oproepen om de cluster 4 leerlingen aan de lessen deel te laten nemen. Ik heb in de interviews te maken met het verzamelen van niet gestructureerde data (van der Donk en van Lanen, 2009). Het zijn gesprekken gebaseerd op een vragenlijst (zie bijlage 2) en daarvan is de data niet gemakkelijk onderling te vergelijken of in getallen uit te drukken. Daarom heb ik gebruik gemaakt van het schoenendoosmodel om structuur aan te brengen in de ontvangen data die daarna vergeleken en geanalyseerd kon worden

(Harinck, 2009). Aan de hand van de literatuurstudie en de resultaten van de interviews heb ik een enquête (zie bijlage 3) afgenomen onder de betrokken docenten. Hiermee heb ik helder gekregen wat zij vinden dat nodig is om cluster 4 leerlingen aan de lessen te laten deelnemen. Daarnaast wilde ik helder krijgen of mijn collega's in de huidige werkcontext de benodigde randvoorwaarden kunnen bieden. Hiermee wordt deelvraag 3 beantwoord. De uitkomsten van deze drie verschillende invalshoeken ga ik vergelijken en analyseren, waarmee ik mijn onderzoeksvraag beantwoord.

3.5 Triangulatie

Om een hoge validiteit en betrouwbaarheid te verkrijgen pas ik triangulatie toe op de bronnen en de methoden. Triangulatie verwijst naar het gebruik van drie of meer soorten data verzamelingen gericht op hetzelfde onderwerp en/of dezelfde onderzoeksvraag (Grady, 1998). Betrouwbaarheid in het onderzoek betekent dat wanneer je het onderzoek herhaalt je tot dezelfde resultaten komt en met validiteit wordt bedoeld dat je datgene onderzoekt wat je wilt onderzoeken (van der Donk en van Lanen, 2009). De triangulatie, meerdere perspectieven (van der Donk en van Lanen, 2009), van de bronnen die ik heb toegepast zijn de cluster 4 leerlingen, de ambulante begeleider, de collega docenten en literatuurstudie. De triangulatie van de methoden zijn literatuurstudie, interviews en de enquête. De triangulatie van onderzoekers, krijgt gestalte door de inzet van critical friends. Daarnaast leeft mijn onderzoek binnen de school en bij de betrokken collega's. Door aanvullingen, gesprekken en of opmerkingen dragen zij bij aan onderzoekstriangulatie en kan ik buiten mijn eigen denkkaders treden. Doordat ik veel mensen betrek bij mijn onderzoek neemt de waardevolheid ofwel validiteit toe. Door het aangeven van bronvermelding (APA, 2010) in de literatuurstudie verhoog ik de betrouwbaarheid van dit deel van het onderzoek.

3.6 Ethische aspecten

Ethiek is praktische filosofie die zich bezighoudt met wat goed en kwaad is (Van Dale, 2007). Ethiek is een manier van kijken naar de werkelijkheid die uitgaat van de vraag wat mensen behoren te doen met het oog op het hoogste goed (Reulen & Rosmalen, 2000). Voorafgaand aan de uitvoering van mijn onderzoek is officieel toestemming gevraagd aan de directie van mijn school om de interviews en de enquêtes af te nemen. De ouders van de te interviewen cluster 4 leerlingen zijn per brief om toestemming gevraagd voor deze interviews (zie bijlage 1). Alle betrokkenen zijn vooraf zo volledig mogelijk ingelicht over het doel van het onderzoek daarnaast is hen gevraagd of zij op vrijwillige basis deel willen nemen. Zowel de leerlingen als de ambulante begeleider heb ik kenbaar gemaakt dat zij vrij zijn om zich kritisch te uiten ten aanzien van de thema's zonder dat hun dit zal worden aangerekend. Daarom en vanwege hun privacy zal ik de anonimiteit waarborgen, door geen namen op te

nemen in mijn onderzoek dan wel in de resultaten ervan. De interviewgesprekken werden op taperecorder opgenomen, om zo objectief mogelijk de antwoorden op de gestelde vragen over te kunnen nemen waarna de tapes gewist zijn. De enquêtes die ik onder de lesgevende docenten van Technologie en Commercie aanbied zijn anoniem. Door bronvermelding volgens APA (2010) zorg ik voor legitimiteit en reproduceerbaarheid van mijn onderzoek. Ik leg mijn onderzoeksverslag regelmatig voor aan mijn critical friends en collega's, hierdoor ontstaat een sfeer van vertrouwen en zorgvuldigheid.

De methodologie van mijn onderzoek beschrijf ik hier in de termen van Jonker en Pennink (2004). Mijn onderzoek bestaat uit concrete stappen in een vaste volgorde en is constructief van aard. De gebruikte onderzoekstechnieken zijn literatuurstudie, het verzamelen van talige data en numerieke data. De probleemstelling is ingegeven door een behoefte aan kennis en inzicht in de voor mij nieuwe situatie van cluster 4 leerlingen in een reguliere lesomgeving. Mijn onderzoek is systematisch en controleerbaar uitgevoerd. De resultaten en het onderzoeksverslag zijn beschikbaar voor de organisatie, die mede onderwerp van mijn onderzoek was. Er is gelet op validiteit en betrouwbaarheid door triangulatie toe te passen.

4. Data analyse en resultaten

De data en resultaten van deelvraag 1, “Welke stoornissen hebben cluster 4 leerlingen binnen Technologie en Commercie?”, zijn beschreven in hoofdstuk 2.4.

Vanuit verschillende invalshoeken, interviews en een enquête, presenteer ik de data van de onderzoeksvraag en de deelvragen. Vanuit de literatuurstudie heb ik interviews gehouden met cluster 4 leerlingen en hun ambulante begeleider. Om de relevante verkregen informatie uit de interviews systematisch weer te geven heb ik als methode voor dataverzameling gekozen voor een kwalitatieve weergave volgens het schoenendoosmodel van Harinck (2009). Hierin heb ik de resultaten van de afgenomen interviews systematisch en helder geordend, waardoor ik de data makkelijker kon analyseren. Vanuit relevante data uit interviews heb ik een enquête opgesteld voor betrokken docenten waarvan 75% retour is ontvangen. De vragen en antwoorden uit de enquête heb ik verzameld in een schema waarin de vragen gegroepeerd en geanalyseerd zijn (van der Donk en van Lanen, 2009).

4.1 Lesomgeving

4.1.1 Resultaten interviews

Drie respondenten geven aan dat ze zich moeilijk kunnen concentreren in een grote groep en drie zeggen dat opstarten in een kleine groep kan bijdragen aan een betere concentratie. Drie respondenten geven aan dat zij binnen de lessen het werktempo niet aan kunnen, lezen en schrijven valt hen niet makkelijk daardoor zijn ze snel afgeleid. Drie geven aan dat niet elk lesuur aan opdrachten gewerkt wordt, waardoor in de overige lessen het werktempo te hoog ligt. Eén respondent geeft aan dat autisten van onderdeel naar onderdeel begeleid moeten worden. Vier zeggen moeite te hebben op gang te komen en drie zeggen dat de groepsgrootte maakt dat er veel leerlingen tegelijk hulp vragen aan de docent, waardoor veel leerlingen niet verder kunnen werken. Twee respondenten zeggen dat de docent dient te vragen of de cluster 4 leerling hulp nodig heeft, zelf vragen ze er niet om. Drie geven aan dat meer begeleiding in de klas gewenst is. Eén geïnterviewde geeft aan dat er rust en veiligheid ontstaat wanneer docenten de leerlingen voor binnenkomst op de gang ontvangen.

Uit deze data blijkt dat de groepsgrootte oorzaak is van concentratie verlies bij leerlingen. Cluster 4 leerlingen geven aan dat ze weten wat ze moeten doen, maar niet op gang kunnen komen, daarbij wordt aangegeven dat zij graag in een kleine groep op zouden willen starten wat kan bijdragen aan betere concentratie. Er wordt te weinig individuele hulp ervaren. Extra begeleiding in de lesomgeving vinden zij nodig en het werktempo is voor drie van de vier cluster 4 leerlingen te hoog. Op de gang opwachten van de leerlingen zorgt voor rust en

veiligheid bij binnenkomst in de lesomgeving. De uitkomsten van deze interviews heb ik meegenomen in de enquête.

4.1.2 Resultaten enquête

78% van de geënquêteerden geeft aan dat zij ontevreden zijn over de groepsgrootte in de lessen. Vier geven aan dat de groepen te groot zijn voor de individuele begeleiding voor alle leerlingen. 78% geeft aan dat meerdere leerlingen gelijktijdig hun hulp nodig hebben en dat zij tijdens de les niet de hulp kunnen bieden die alle leerlingen nodig hebben. 67% geeft aan dat zij tijdens de lessen onvoldoende momenten hebben om extra hulp te kunnen bieden aan leerlingen die dit nodig hebben. 60% geeft aan dat zij leerlingen met concentratieverlies regelmatig controleren en dat zij per les meer tijd besteden aan cluster 4 leerlingen dan aan de reguliere leerlingen. 88% geeft aan dat cluster 4 leerlingen erbij gebaat zijn in een klein groepje op te starten. 100% geeft aan dat cluster 4 leerlingen regelmatig op hun voortgang gecontroleerd dienen te worden. Daarbij wordt de volgende kanttekening gemaakt. Cluster 4 leerlingen hebben moeite om zelf met vragen te komen en daardoor is extra aandacht en controle gewenst. 60% geeft aan dat cluster 4 leerlingen sneller afgeleid zijn dan reguliere leerlingen. 75% geeft aan dat extra begeleiding in de lessen gewenst is ten behoeve van alle leerlingen. Vijf respondenten geven aan dat de groepen te groot zijn en dat daarom extra begeleiding in de klas gewenst is, wanneer de groepsgrootte wordt aangepast kun je als docent iedere leerling begeleiden, daarmee ook de cluster 4 leerling. 100% geeft aan dat leerlingen kunnen werken in hun eigen tempo. 89% geeft aan dat cluster 4 leerlingen het werktempo in hun lessen aan kunnen. 89% geeft aan dat wanneer docenten leerlingen op de gang op zouden wachten al rust en veiligheid voor binnenkomst ontstaat.

Vanuit de enquête blijkt dat de groepsgrootte, in de praktijklessen 45 leerlingen en in de avolessen >20 leerlingen, maakt dat leerlingen niet de individuele hulp krijgen die ze volgens docenten nodig hebben. Docenten geven aan dat de groepsgrootte moet worden verkleind of dat extra begeleiding in de lessen moet komen. Cluster 4 leerlingen vragen meer tijd van docenten dan reguliere leerlingen. Cluster 4 leerlingen vragen niet om hulp, zij moeten regelmatig gecontroleerd worden op hun voortgang. Het opstarten in een kleine groep helpt cluster 4 leerlingen op gang te komen. Docenten geven anders dan leerlingen aan dat cluster 4 leerlingen het werktempo in hun lessen aan kunnen. Leerlingen op de gang opwachten zorgt voor rust en veiligheid voor binnenkomst van de les.

4.2 Ambulante begeleider en mentoren

4.2.1 Resultaten interviews

Cluster 4 leerlingen geven aan dat ze altijd terug kunnen vallen op de ambulante begeleider. Eén geeft aan dat de gesprekken tussen hem en de ambulante begeleider hem helpt zich beter te voelen en ziet hem als vertrouwenspersoon. Een ander zegt dat de ambulante begeleider met zijn ouders praat, maar weinig met hem. Drie respondenten geven aan dat de ambulante begeleider hen ondersteunt bij de instroom naar de reguliere lesomgeving. Twee geven aan dat de ambulante begeleider voor hen onmisbaar is. Twee hebben de ambulante begeleider nog regelmatig nodig en een ander geeft aan dat de mentor meer zorggerichte hulp moet bieden aan cluster 4 leerlingen en dat mentoren meer tijd nodig hebben om naast de reguliere groep, leerlingen met speciale behoeften te kunnen begeleiden.

Uit deze data blijkt dat de huidige ambulante begeleider onmisbaar is voor deze leerlingen en dat mentoren meer tijd nodig hebben om cluster 4 leerling te begeleiden. De ambulante begeleider wordt als vertrouwenspersoon gezien die hen ondersteunt in de overgang naar de reguliere lessen binnen de school. De uitkomsten van deze interviews heb ik meegenomen in de enquête.

4.2.2 Resultaten enquête

89% van de geënquêteerden vinden dat de ambulante begeleider voor de cluster 4 leerlingen onmisbaar is. 88% vindt dat de ambulante begeleider onmisbaar is voor docenten. 50% vindt dat een cluster 4 leerling niet in een reguliere mentor klas kan worden opgenomen. 100% vindt dat het mentorschap van cluster 4 leerlingen meer tijd, kennis en aandacht vergt dan van reguliere leerlingen. Volgens 60% van de geënquêteerden moet de mentor niet een deel van de zorgtaken van de ambulante begeleider over nemen. Verder worden de volgende kanttekeningen geplaatst: Drie geven aan dat wanneer de mentor over voldoende expertise betreffende de cluster 4 problematiek beschikt, hij een deel van de zorgtaken van de ambulante begeleider kan overnemen. Zij geven aan dat dit gefaciliteerd moet worden in tijd of in kleinere groepen.

Uit de enquête blijkt dat de ambulante begeleider onmisbaar is voor de docenten. Docenten vinden dat mentor zijn van een cluster 4 leerling meer tijd, kennis en aandacht vergt dan van een reguliere leerling. Verder blijkt dat mentoren een deel van de zorgtaken van de ambulante begeleider over kunnen nemen wanneer zij voldoende expertise van gedragsproblematiek van cluster 4 leerlingen bezitten en gefaciliteerd worden in tijd of in de vorm van kleinere groepen.

4.3 Specialistische kennis

4.3.1 Resultaten interviews

Eén respondent geeft aan dat docenten meer inlevingsvermogen nodig hebben om cluster 4 leerlingen individueel te kunnen begeleiden en dat docenten meer kennis nodig hebben van cluster 4 problematiek en dat door gebrek aan deze kennis vaak onprettige situaties ontstaan voor zowel de leerling als de docent. Een ander geeft aan dat docenten zich zullen moeten specialiseren. Eén respondent geeft aan dat docenten elk individu zouden moeten bestuderen.

Uit deze data blijkt dat door gebrek aan inlevingsvermogen en kennis bij docenten vaak onprettige situaties ontstaan. Er wordt aangegeven dat docenten zich zouden moeten specialiseren in de gedragsproblematiek van elk individu. De uitkomsten van deze interviews heb ik meegenomen in de enquête.

4.3.2 Resultaten enquête

67% van de geënquêteerden geeft aan dat kennis van de cluster 4 gedragsproblematiek grotendeels aanwezig is en 33% geeft aan dat zij hiervan onvoldoende kennis bezitten. 100% geeft aan dat meer kennis van de cluster 4 gedragsproblematiek nodig is. Verder geven de geënquêteerden aan dat de problematiek via leerling-besprekingen met docenten gedeeld wordt, maar dat niet alle informatie wordt doorgegeven. Eén geeft aan dat door de komst van Passend Onderwijs deskundigheidsbevordering vereist is.

Uit de enquête blijkt dat voor docenten geldt dat specialistische kennis van gedragsproblematiek en de individuele achtergrond van leerlingen, waaronder cluster 4 leerlingen wel aanwezig is, maar verhoogd moet worden. Docenten geven aan dat niet alle gedragsproblematiek van leerlingen besproken wordt.

4.4 Samenvatting

Cluster 4 leerlingen, ambulante begeleider en docenten geven het volgende aan.

De groepsgrootte en groepsdruk is oorzaak van concentratie verlies bij leerlingen. Cluster 4 leerlingen kunnen niet op gang komen en docenten en leerlingen geven aan dat opstarten in kleine groepen helpt. Cluster 4 leerlingen vragen niet om hulp, maar vragen meer tijd van docenten dan reguliere leerlingen. De groepsgrootte, in de praktijklessen 45 en in avo- lessen meer dan 20 leerlingen, maakt dat leerlingen niet de nodige individuele hulp krijgen. Aangegeven wordt dat de groepsgrootte moet worden verkleind of dat er extra begeleiding in

de lessen moet komen. Het op de gang opwachten van leerlingen zorgt voor rust en veiligheid voor binnenkomst van de les.

Docenten geven anders dan de leerlingen aan dat de cluster 4 leerlingen het werktempo in hun lessen aan kunnen. De ambulante begeleider wordt als onmisbaar ervaren door leerlingen en docenten, hij ondersteunt docenten, leerlingen en ouders en wordt ervaren als vertrouwenspersoon.

Gebrek aan inlevingsvermogen en kennis bij docenten zorgt voor onprettige situaties.

Docenten vinden dat mentor zijn van een cluster 4 leerling meer tijd, kennis en aandacht vergt dan van een reguliere leerling.

Docenten geven aan dat wanneer een mentor voldoende expertise van gedragsproblematiek van cluster 4 leerlingen bezit, hij in overleg een deel van de zorgtaken van een ambulante begeleider over kan nemen. Er wordt aangegeven door docenten, dat specialistische kennis van gedragsproblematiek en de individuele achtergrond van leerlingen bij hen wel aanwezig is, maar verhoogd moet worden.

5. Antwoorden op de onderzoeksvraag

5.1 Inleiding

Resultaten uit literatuuronderzoek en data-analyse geven antwoorden op de deelvragen. Dit leidt tot beantwoording van de onderzoeksvraag. "Wat heeft een cluster 4 leerling nodig om binnen Technologie en Commercie aan de lessen deel te nemen?".

5.2 Welke stoornissen hebben cluster 4 leerlingen binnen Technologie en Commercie?

Door dossieronderzoek heb ik informatie betreffende de voorkomende stoornissen van vier cluster 4 leerlingen binnen Technologie en Commercie verkregen. Deze cluster 4 leerlingen hebben een combinatie van stoornissen en hebben een GAF¹³ score tussen 55 en 65 wat wil zeggen dat hun sociaal functioneren, varieert van matig tot behoorlijk (Koster van Groos, 2009). De bij deze leerlingen aangetroffen gedragsproblematiek zijn ADHD, ADHD in combinatie met PDD-NOS en een stoornis in het autistisch spectrum. Drie van deze leerlingen hebben problemen binnen de primaire steungroep, waarmee bedoeld wordt problemen die te maken hebben met gebeurtenissen binnen het gezin (Koster van Groos, 2009). Door literatuurstudie naar de aangetroffen gedragsproblematiek heb ik handelingstips voor praktijkverbetering verworven (zie bijlage 4).

5.3 Hoe ervaren cluster 4 leerlingen de lessen binnen Technologie en Commercie?

De groepsgrootte is oorzaak van concentratieverlies bij cluster 4 leerlingen. Balans (2010) en Paternotte (1999) onderschrijven dat cluster 4 leerlingen vanuit hun stoornis concentratieproblemen ervaren. Cluster 4 leerlingen geven aan dat zij graag in een kleine groep de les willen opstarten, waardoor zij meer structuur en een gevoel van veiligheid ervaren waar Balans (2010) en het Landelijk Netwerk van Autisme (2010) over schrijven.

Leerlingen vragen vaak zelf niet om hulp en ervaren dat binnen de lessen te weinig hulp wordt geboden, doordat docenten veel leerlingen tegelijkertijd moeten helpen, terwijl individuele ondersteuning voor hen belangrijk is (LNA, 2010). Wanneer een ADHD'er niet verder kan en moet wachten kost dat hem veel energie en veroorzaakt innerlijke onrust (Balans, 2010). Leerlingen vinden extra begeleiding in de lesomgeving nodig.

Leerlingen kunnen het werktempo niet aan, wanneer opdrachten niet gelijkmatig over de lessen verdeeld worden. Het voor aanvang van de lessen opwachten van de lesgroep door docenten wordt als rustgevend en veilig ervaren. Hierdoor bieden docenten leerlingen meer

¹³ De Global Assessment of Functioning (GAF) is het aanpassingsvermogen aan de omgeving en wordt uitgedrukt in een waarde van 1 tot 100, waarbij 100 perfect is (American Psychiatric Association, 2000).

structuur (LNA, 2010) en veiligheid (Van Lieshout, 2009). Een vaste manier van beginnen geeft structuur en regelmaat (Balans, 2010).

Leerlingen ervaren de ambulante begeleider als vertrouwenspersoon en vinden hem onmisbaar. Een ambulante begeleider is een specialist (Magneé, 2011) die handelingsplannen voor cluster 4 leerlingen op stelt, ouders en docenten adviseert en onderwijs-ondersteuning biedt (den Dulk, 2008).

Cluster 4 leerlingen ervaren bij sommige docenten onprettige situaties, wat voortkomt uit gebrek aan inlevingsvermogen door ontbreken van kennis. Professor dr. Orobio de Castro stelt, in een avondsymposium over “angstig & agressief gedrag” op 9 maart 2011, zoek naar de oorzaak van het gedrag, waarvoor specialistische kennis nodig is van gedragsproblematiek en het individu. Van der Kamp en van Meurs (de Boom e.a., 2005) stellen dat gekend worden een voorwaarde is om te gaan leren.

5.4 Kunnen mijn collega's cluster 4 leerlingen bieden wat zij nodig hebben om deel te nemen aan de lessen?

Docenten en mentoren nemen cluster 4 leerlingen onvoorbereid in hun lesgroepen op. Docenten geven aan dat de hiervoor noodzakelijke specialistische kennis deels bij hen aanwezig is, maar dat meer van deze kennis gewenst is. Stoutjesdijk en Scholte (2009) en de Bruine et al (2004) schrijven dat diepgaand inzicht in cluster 4 problematiek nodig is om hen in de lesgroep op te nemen.

Het opstarten van cluster 4 leerlingen in kleine groepen wordt door docenten gewenst om hen op gang te helpen. Cluster 4 leerlingen vragen meer tijd van docenten dan reguliere leerlingen. Balans (2010) en Paternotte (1999) schrijven dat cluster 4 leerlingen concentratieproblemen ervaren, waardoor zij meer tijd vragen van docenten. Docenten zeggen dat cluster 4 leerlingen zelf niet om hulp vragen en dat ze mede daardoor regelmatig gecontroleerd moeten worden op hun voortgang. Een ADHD'er kan zaken slecht scheiden, waardoor hij regelmatig op zijn voortgang gecontroleerd moet worden (Paternotte, 1999). Het LNA (2010) stelt dat individuele ondersteuning voor ASS leerlingen belangrijk is. Een ADHD leerling dien je actief bij de les te betrekken aldus Moolenbroek (2008), dit vergt meer tijd van een docent dan bij een reguliere leerling. De groepsgrootte maakt dat cluster 4 leerlingen niet de nodige individuele hulp krijgen. Docenten geven aan dat de groepsgrootte verkleind moet worden of dat extra begeleiding in de lesomgeving moet komen.

5.5 Beantwoording van de onderzoeksvraag

5.5.1. Beantwoording kern van de onderzoeksvraag

De ambulante begeleider is onmisbaar voor leerlingen en docenten. Den Dulk (2008) en Magneé (2011) onderschrijven de waarde van zijn specialistische inbreng. Door invoering van het zorgprofiel zal de ambulante begeleider niet meer vanzelfsprekend aanwezig zijn binnen de school, maar blijft binnen de breedtezorg een rol spelen (Vermaas en van der Pluijm, 2010). Daarom zullen mentoren het eerste vangnet voor cluster 4 leerlingen worden, waarbij zij specialistische kennis (De Bruine et al, 2004) gekoppeld aan individuele achtergrond van cluster 4 leerlingen nodig hebben (Stoutjesdijk en Scholte, 2009). Het is nodig dat mentoren dossiers van cluster 4 leerlingen volgens het DSMIV model (APA, 2000) kunnen lezen en begrijpen. Professor dr. Orobio de Castro stelt, in een avondsymposium over “angstig & agressief gedrag” op 9 maart 2011, het is belangrijk te kijken naar het individu waarvoor kennis van gedragsproblematiek nodig is. Van Moolenbroek (2008) bevestigt dat docenten en mentoren van cluster 4 leerlingen kennis moeten hebben van hun gedragsproblematiek. Uit mijn onderzoek blijkt dat specialistische kennis van cluster 4 gedragsproblematiek bij docenten aanwezig is, maar verhoogd moet worden. Een cluster 4 leerling heeft het nodig dat docenten en mentoren geschoold worden op het gebied van zijn gedragsproblematiek.

Balans (2010) en Paternotte (1999) stellen dat cluster 4 leerlingen concentratieproblemen ervaren, waardoor zij meer tijd nodig hebben van docenten en dit wordt door mijn praktijkonderzoek bevestigd. Docenten geven net als Paternotte (1999) aan dat de leerlingen het nodig hebben om regelmatig gecontroleerd te worden op hun voortgang. De huidige groepsgrootte maakt dat cluster 4 leerlingen niet de hulp krijgen die ze nodig hebben. Als de groepsgrootte verkleind wordt ontstaat er een meer rustige en harmonieuze omgeving wat cluster 4 leerlingen ten goede komt (Paternotte, 1999) (Prins e.a., 1999). Wanneer de groepsgrootte wordt verkleind of er extra begeleiding in de lesgroepen beschikbaar is heeft dat een positief effect op het concentratieprobleem (Prins e.a., 1999) en kunnen docenten de nodige individuele hulp en begeleiding bieden.

De aangekondigde met één jaar uitgestelde bezuiniging (van Bijsterveldt, 2011) leidt tot een groter aantal en diversiteit van leerlingen per lesgroep (AVS, 2010), waardoor docenten reguliere en cluster 4 leerlingen minder individuele aandacht kunnen geven. Echter rondom de bezuinigingen zijn nog ontwikkelingen gaande (van Bijsterveldt, 2011), waardoor er mogelijk meer financiële ruimte is dan tot nu toe gedacht. Hiermee zouden kleinere groepen of extra begeleiding gerealiseerd kunnen worden die cluster 4 leerlingen nodig hebben.

Cluster 4 leerlingen geven aan dat ze in kleine groepjes willen starten om op gang te komen, docenten onderschrijven het nut hiervan. Het opstarten in kleine groepjes is een vaste manier van beginnen die structuur en regelmaat biedt en zorgt voor duidelijkheid en voorspelbaarheid van de lessen (Balans, 2010). Om in kleine groepjes op te kunnen starten is er extra begeleiding nodig. Daarom concludeer ik dat cluster 4 leerlingen het nodig hebben dat de groepsgrootte verkleind wordt of dat extra begeleiding aangeboden moet worden om aan de individuele behoefte van de leerlingen te voldoen.

Het biedt cluster 4 leerling rust en veiligheid wanneer de docenten hen op de gang voor aanvang van de les opwachten. Dit biedt de leerlingen de structuur (Balans, 2010) (LNA, 2010) en vaste gewoontes (Van Lieshout, 2009) die ze nodig hebben. Daarom concludeer ik dat het op de gang opwachten voor binnenkomst van de lessen de leerlingen ten goede komt.

5.4.2. handelingstips vanuit literatuurstudie

Stil zitten en rustig zijn kost de ADHD leerling energie. Hij heeft het nodig te mogen wiebelen, friemelen en soms te bewegen (Balans, 2010) en duidelijke en uitdagende taken te krijgen (van der Veer en Vos, 2008). In gang gezet handelen, kan door een ADHD leerling niet worden gestopt (Balans, 2010) (Prins e.a., 1999). Hij heeft baat bij het leren te stoppen, te denken en vervolgens te doen (Paternotte, 1999). Een ADHD'er is gebaat bij een rustige en harmonieuze omgeving (Prins e.a., 1999). Uit eigen ervaring onderschreven door Balans (2010) blijkt dat een aantrekkelijke, kleurrijke en gezellige lesomgeving een positief effect heeft op ADHD leerlingen. Cluster 4 leerlingen hebben er baat bij dat afspraken, lesroosters en takenlijsten op zichtbare plaatsen in het lokaal hangen (Van Lieshout, 2009) (Balans, 2010) en dat vakken zoals taal en rekenen in de ochtend en creatieve en sportieve vakken in de middag gepland worden (Balans, 2010) (van Lieshout, 2009). Voor een ADHD leerling is het goed voor in de klas naast een rustige leerling te mogen zitten (Balans, 2010) (Paternotte, 1999). Duidelijke regels helpen een leerling zich gepast te gedragen (van der Veer en Vos, 2008). Kleurcodes helpen een leerling, bijvoorbeeld: groen betekent je mag praten, oranje betekent je mag zachtjes overleggen en rood betekent stil zijn (Balans, 2010). Cluster 4 leerlingen hebben het nodig dat docenten zijn naam noemen voordat zij een opdracht krijgen (Balans, 2010) en dat docenten frequent oogcontact maken, zodat zij bij de les betrokken worden (van Moolenbroek, 2008). Leerlingen met ADHD hebben een sterkere beloningsprikkels nodig dan andere leerlingen (Balans, 2010), bijvoorbeeld door gewenst gedrag te complimenteren (van Moolenbroek, 2008). Cluster 4 leerlingen zijn erbij gebaat opdrachten in kleine stukken te ontvangen (Van der Veer en Vos, 2008).

Leerlingen met ASS hebben het nodig dat docenten kort en duidelijk zijn en discussies met hen vermijden (LNA, 2010) en dat communicatie tussen hen en anderen niet tot conflicten leiden (Balans, 2010). Cluster 4 leerlingen hebben het nodig dat docenten voorzichtig zijn met klempraten en sanctioneren en zorgen voor ontsnappingsmogelijkheden (van Lieshout, 2009). Leerlingen met ASS zijn erbij gebaat dat docenten zo weinig mogelijk spreekwoorden of gezegdes gebruiken (LNA, 2010).

6. Conclusies en aanbevelingen

Het onderzoeksdomein zijn randvoorwaarden voor cluster 4 leerlingen binnen ons regulier onderwijs. Uitgaande van mijn onderzoeksvraag “Wat heeft een cluster 4 leerling nodig om binnen Technologie en Commercie aan de lessen deel te nemen?”, geef ik de onderzoeksresultaten, doe ik aanbevelingen voor praktijkverbetering en vervolgonderzoeken.

6.1 Conclusies

Docenten en mentoren kunnen op dit moment niet volledig bieden wat de cluster 4 leerlingen nodig hebben. Cluster 4 leerlingen hebben behoefte aan een vertrouwenspersoon, op dit moment een ambulante begeleider die niet meer vanzelfsprekend aanwezig zal zijn, maar wel een rol blijft spelen binnen school. Daarom zullen mentoren het eerste vangnet voor cluster 4 leerlingen worden. Uit mijn onderzoek blijkt dat specialistische kennis van cluster 4 gedragsproblematiek en de individuele leerlingen bij docenten wel aanwezig is, maar verhoogd moet worden. Het is nodig dat mentoren de dossiers van cluster 4 leerlingen kunnen lezen en begrijpen. Zowel cluster 4 leerlingen als docenten hebben behoefte aan een verkleining van de groepsgrootte of extra begeleiding in de lesomgeving om tegemoet te komen aan de hulpvraag van iedere individuele leerlingen.

Cluster 4 leerlingen hebben het nodig om regelmatig gecontroleerd te worden op hun voortgang. Cluster 4 leerlingen hebben er behoefte aan dat zij voor aanvang van de lessen op de gang worden opgewacht dit geeft hen rust en het gevoel van veiligheid.

Cluster 4 leerlingen hebben behoefte aan opstarten in een kleine groep, omdat zij moeite hebben met het op gang komen in de lessen.

“handelingstips”

Een ADHD'er heeft het nodig om te mogen wiebelen, friemelen en soms te bewegen en heeft behoefte aan duidelijke en uitdagende taken. Een ADHD'er heeft het nodig om te leren stoppen, te denken om vervolgens te doen en is gebaat bij een rustige en harmonieuze omgeving. Cluster 4 leerlingen hebben het nodig dat afspraken, lesroosters en takenlijsten op een zichtbare plaats in het lokaal hangen en zij hebben er baat bij dat vakken zoals taal en rekenen in de ochtend en creatieve en sportieve vakken in de middag gepland worden. Een ADHD'er is gebaat voor in de klas naast een rustige leerling te mogen zitten.

Het gebruik van kleurcodes helpen een leerling, bijvoorbeeld: groen betekent je mag praten, oranje betekent je mag zachtjes overleggen en rood betekent stil zijn.

Het helpt een cluster 4 leerling dat zijn naam genoemd wordt voordat hij een opdracht krijgt en dat hij regelmatig bij de les betrokken wordt. Hij is gebaat bij opdrachten die in kleine stukken zijn verdeeld.

Leerlingen met ADHD hebben het nodig dat gewenst gedrag wordt gecompimenteerd. Een leerling met ASS heeft het nodig dat er kort en duidelijk gecommuniceerd wordt, hij kan niet tegen klempraten en sanctioneren en interpreteert spreekwoorden of gezegdes vaak letterlijk.

6.2 Aanbeveling voor praktijkverbetering:

Mijn onderzoek wijst uit dat het voor docenten en cluster 4 leerlingen van belang is dat een specialistische begeleider, met expertise en begeleiding richting docenten, ouders en leerlingen, aanwezig is binnen onze school. Daarom adviseer ik de specialistische kennis voor cluster 4 leerlingen in de school te behouden. Dit zou gerealiseerd kunnen worden door de ambulante begeleider op te nemen in het personeelsbestand of door zijn expertise op korte termijn over te dragen aan mentoren. Dit kan in een werkgroep bestaande uit ambulante begeleider en mentoren.

Wanneer een mentor een deel van de zorgtaken van de ambulante begeleider op zich neemt, adviseer ik dat hij zich blijvend verdiept in de gedragsproblematiek van cluster 4 leerlingen en in hun als individu. Daarom adviseer ik de school vooral mentoren de ruimte te bieden om deze kennis op te doen. Dit kan door scholing in de vorm van cursussen of workshops gericht op gedragsproblematiek door bijvoorbeeld een organisatie als Balans (2010) uit te nodigen. Daarnaast is interne scholing direct realiseerbaar door het zorgteam, de ambulante begeleider. Mentoren en docenten kunnen onderling kennis en ervaringen uitwisselen tijdens leerling-besprekingen.

Het opnemen van scholing in gedragsproblematiek in de jaartaak van docenten kan ik adviseren, hierdoor zijn docenten verplicht aan deze scholing deel te nemen.

Mijn onderzoek wijst uit dat cluster 4 leerlingen bij de huidige groepsgrootte niet de individuele hulp krijgen die ze nodig hebben. Daarnaast kunnen docenten bij de huidige groepsgrootte de leerlingen uit hun lesgroepen niet de nodige individuele hulp bieden die ze nodig hebben. Daarom adviseer ik de directie op korte termijn te kijken naar mogelijkheden tot verkleining van de groepsgrootte indien de groepssamenstelling daarom vraagt.

Een advies aan de directie is met docenten af te spreken dat leerlingen bij aanvang van de les op de gang ontvangen worden, voor binnenkomst in de les. Dit gebeurt reeds bij enkele

docenten, maar een cluster 4 leerling is erbij gebaat dat dit consequent plaats vindt in vrijwel alle lessen.

Er zijn leerlingen die het nodig hebben in een aparte groep te mogen starten, daarbij kan ik adviseren een begeleider op deze groep leerlingen te plaatsen welke zich alleen richt op het opstarten van deze groep leerlingen binnen de lessen. Echter wanneer de lesgroepen verkleind worden is deze extra begeleiding overbodig, want dan kan een docent wel de individuele hulp bieden die de leerlingen nodig hebben.

Docenten kunnen met de handelingstips uit bijlage 4, tegemoet komen aan behoeften van cluster 4 leerlingen. Daarom adviseer ik deze handelingstips uit te reiken aan docenten en mentoren. Daarnaast is het zinvol, eventueel in samenwerking met andere (vso) scholen, een handboek samen te stellen met handelingstips gericht op de steeds diverser wordende gedragsproblematiek. Daarmee zouden meerdere scholen, docenten en mentoren voordeel kunnen halen uit dit onderzoek.

6.3 Suggestie voor vervolgonderzoek:

In een vervolgonderzoek: “Wat is de rol van het zorg advies team (ZAT) ten aanzien van de cluster 4 leerlingen wanneer de ambulante begeleider niet meer binnen de school werkt?”, moet duidelijk worden of en hoe het ZAT kennis en expertise over kan brengen naar docenten en mentoren.

Cluster 4 leerlingen vragen meer tijd van hun mentoren dan reguliere leerlingen. Een onderzoek naar de vraag: “Hoeveel cluster 4 leerlingen en met welke problematiek, in verhouding tot reguliere leerlingen kan een docent binnen het regulier onderwijs hanteren?”, geeft antwoord op de vraag wat een verantwoorde groeps grootte en samenstelling is. Docenten geven, in tegenstelling tot de leerlingen, aan dat de cluster 4 leerlingen het werktempo in hun lessen aan kunnen. Naar het werktempo zou een vervolgonderzoek gedaan kunnen worden om te ontdekken waar verbeterpunten liggen.

Cluster 4 leerlingen passen steeds beter in ons onderwijs.

7. Evaluatie

In dit hoofdstuk reflecteer ik op de betekenis van de conclusies voor mijn onderzoeksdomein, het onderzoeksproces en doe ik aanbevelingen voor andere onderzoekers. Mijn onderzoek betreft cluster 4 leerlingen binnen Passend Onderwijs: “Wat heeft een cluster 4 leerling nodig om binnen Technologie en Commercie aan de lessen deel te nemen?”.

7.1 Betekenis conclusies

Door de veranderende rol van de ambulante begeleider moeten mentoren op korte termijn een groot deel van zijn expertise overnemen en zullen hiervoor gefaciliteerd en geschoold moeten worden. Een andere manier om deze expertise te behouden is het opnemen in het personeelsbestand van de ambulante begeleider. Deze expertise overgang dient in ieder geval zodanig plaats te vinden dat cluster 4 leerlingen altijd adequate begeleiding krijgen. Het is van belang dat de groepsgrootte wordt verkleind in overeenstemming met de samenstelling van de lesgroep, om aan de individuele hulpvraag van de leerlingen binnen de lessen te voldoen. Een alternatief is voldoende extra begeleiding in de lesomgeving te organiseren.

Het op de gang opwachten van de lesgroepen door docenten betekent voor cluster 4 leerlingen structuur, rust en een gevoel van veiligheid. Indirect komt dit docenten en daarmee de school ten goede.

In kleine groepen opstarten binnen de les biedt cluster 4 leerlingen structuur, rust en voortgang.

Een handboek met daarin handelingstips “hoe om te gaan met cluster 4 leerlingen” levert een directe verbetering voor de lesomgeving van cluster 4 leerlingen en de docenten. Dit leidt tot meer begrip van de docent en meer duidelijkheid en structuur voor de leerlingen.

7.2 Onderzoeksproces

Het onderzoek maakt deel uit van een zelfgestuurde opleiding, waarbij ik de inhoud zelf heb bepaald. De leervaardigheden hiermee om te gaan heb ik gedurende het onderzoeksproces verder uitgebouwd. Het professioneel schrijven heb ik gedurende het onderzoek mede dankzij collegae en critical friends verder ontwikkeld. Hierdoor ben ik kritischer geworden in het schrijven van brieven en mail, maar ben ik ook kritischer gaan kijken naar teksten van anderen. Feedback geven en nemen is onderdeel geworden van mijn dagelijkse praktijk. Mijn verlegenheidsituatie was dat ik onvoldoende grip had op cluster 4 leerlingen in mijn lesgroepen. Het constateren, diagnosticeren en het verwoorden van cluster 4 gedrag viel mij als mentor en als docent van deze leerlingen niet makkelijk. Door het onderzoeksproces is vanuit deze verlegenheidsituatie mijn probleemoplossend vermogen toegenomen, want dit

proces heeft ertoe geleid dat ik het gevoel heb grip op de cluster 4 leerlingen te hebben en hen ben gaan begrijpen, waardoor mijn handelen naar hen toe is veranderd. Inmiddels heb ik een aantal van de handelingstips uit hoofdstuk 6.1 in de praktijk toegepast. In situaties waarin ik het gevoel had van bewust handelen van deze leerlingen, zie ik nu de beperkingen die voortkomen uit de gedragsproblematiek.

Door dit onderzoek heb ik geleerd een bijdrage te leveren, door middel van aanbevelingen voor het ontwikkelen van ideeën binnen mijn werkcontext. De aanbevelingen zijn gebaseerd op de door mij verzamelde literatuurkennis en data-analyse vanuit de interviews en de enquête. Ik sta achter mijn conclusies en besef daarbij dat slechts een kleine hoeveelheid van de bestaande literatuur door mij bestudeerd is.

7.3 Aanbevelingen voor vervolgonderzoekers

Uit mijn onderzoek zijn conclusies getrokken, maar er zijn ook nieuwe vragen naar voren gekomen. Vervolgonderzoekers wil ik aanbevelen de literatuurstudie af te ronden alvorens de onderzoeksvraag te formuleren. Door literatuurstudie kan de visie op het onderwerp wijzigen, waardoor de formulering van de onderzoeksvraag kan veranderen.

Door de diverser wordende samenstelling van de lesgroepen rijst bij mij de vraag: “Hoeveel cluster 4 leerlingen en met welke problematiek, in verhouding tot reguliere leerlingen kan een docent binnen het regulier onderwijs hanteren?” Vervolgonderzoekers wil ik aanbevelen zich te verdiepen in de aanwezige cluster 4 gedragsproblematiek. Docenten geven anders dan de leerlingen aan dat de cluster 4 leerlingen het werktempo in hun lessen aan kunnen. Naar het werktempo zou een vervolgonderzoek gedaan kunnen worden. Mijn aanbeveling voor vervolgonderzoekers is de definitie van werktempo bij leerlingen en docenten helder te krijgen. In mijn onderzoek komt naar voren dat er leerlingen zijn die baat hebben bij het opstarten in kleine groepen. Een onderzoeksvraag voor vervolgonderzoek is: “Hoe kan de school het opstarten in kleine groepen binnen de lessen met een begeleider realiseren?”

Literatuurlijst

- American Psychiatric Association (APA). (2000) Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-IV-TR, Arlington: American Psychiatric Association
- American Psychiatric Association (APA). (2010) Mastering APA style: student's workbook and training guide, Washington DC: American Psychiatric Association
- Boom de, W. et al (2005) De leraar als coach, Antwerpen – Apeldoorn: Garant
- Bruïne, E.J. De & Claasen, W. & Siemons, H.J. (2004) Bekwaam en Speciaal, generiek competentieprofiel speciale onderwijszorg, Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Claassen, W. et al (2009) Inclusief Bekwaam, generiek competentieprofiel inclusief onderwijs, Antwerpen-Apeldoorn: Garant
- Dale van, (2007) Koenen Woordenboek Nederlands, Utrecht: Van Dale Uitgevers
- Donk van der, C en Lanen van, B. (2009) Praktijkonderzoek in de school, Bussum: Uitgeverij Coutinho B.V.
- Dulk den, C. (2008) Inleiding in zorgverbreding en orthodidactiek, Baarn: HB Uitgevers
- Grady, M.P. (1998) Qualitative and Action Research: A practitioner Handbook, Bloomington, IN: Phi Delta Kappa Educational Foundation
- Hallowell, E en Ratey, J. (2005) Delivered from distraction. Getting the most out of life with Attention Deficit Disorder, New York: Balantine Books
- Harinck, F. (2009) Basisprincipes praktijkonderzoek, Apeldoorn: Garant Uitgevers N.V.
- Jonker, J & Pennink, B.J.W. (2004) De kern van methodologie, Assen: Koninklijke Van Gorcum BV
- Koster van Groos, G. (2009) Beknpte handleiding bij de diagnostische criteria van de DSM-IV-TR, Amsterdam: Pearson Assessment and Information
- Lieshout van, T (2009) Pedagogische adviezen voor speciale kinderen, Houten: Bohn Stafleu van Loghum
- Magnée, P (2011) Ambulant begeleiden wacht onzekere toekomst. Schooljournaal, 2011 (5)
- Paternotte, A. (red.) (1999) Wacht even... Kinderen met ADHD/ADD thuis en op school, Bilthoven: Balans
- Ploeg van der, J.D. (red.) (2002) Orthopedagogische werkvelden in Nederland, Leuven-Apeldoorn: Garant
- Prins, P et al (1999) ADHD: een multimodale behandeling, Houten: Bohn Stafleu van Loghum
- Reulen, J.J.M. & Rosmalen, P.H.W. (2000) Het voortgezet onderwijs in Nederland, Tilburg: Uitgeverij Remmers
- UNESCO, de (1994) world Conference, in Salamanca Spain, on special needs education: access and quality

Veer van der, K en Vos, J. (2008) Wijzer onderwijs aandachtstekort- en gedragsstoornissen, Rotterdam: CED groep

Wilson, N. & Mclean, S. (1994) Questionnaire design A practical introduction, Antrim: University of Ulster Press

Internetbronnen

Algemene Vereniging van Schoolleiders (AVS) (2010) 'Tweede Kamer behandelt Onderwijsbegroting 2011' Internet WWW pagina op URL:
[http://www.avs.nl/dossiers/politiek/onderwijsbegroting/2011/Documents/Tweede%20Kamer%20behandelt%20onderwijsbegroting%202011%20\(uitgebreid%20verslag\).pdf](http://www.avs.nl/dossiers/politiek/onderwijsbegroting/2011/Documents/Tweede%20Kamer%20behandelt%20onderwijsbegroting%202011%20(uitgebreid%20verslag).pdf)

Algemene Vereniging van Schoolleiders (AVS) (2011) 'Massaal protest tegen bezuinigingen Passend onderwijs' Internet WWW pagina op URL:
<http://www.avs.nl/artikelen/Lists/Artikelen/Artikel.aspx?ID=3392> (geopend op 29-03-2011)

Ambelt de (2009) 'De Ambelt, de school met speciaal onderwijs' Internet WWW pagina op URL: http://www.ambelt.nl/cgi-bin/v14/view.pl?db=website&view_records=1&ww=1&ID=1001 (geopend op 20-08-2010)

Balans, (2010) 'Wat is ADHD?' Internet WWW pagina op URL:
<http://www.steunpuntadhd.nl/is-het-adhd/wat-is-adhd> (geopend op 17-03-2011)

Balans, (2010) 'Wat is PDD-NOS' Internet WWW pagina op URL:
<http://www.balansdigitaal.nl/stoornissen/pdd-nos/wat-is-pdd-nos> (geopend op 21-03-2011)

Bijsterveldt, van M. (2010) 'brief: Passend onderwijs' Internet WWW pagina op URL:
<http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2010/11/30/brief-aan-de-tweede-kamer-over-passend-onderwijs/passend-onderwijs.pdf>

Bijsterveldt, van M. (2011) 'brief: Naar passend onderwijs' Internet WWW pagina op URL:
<http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/01/31/naar-passend-onderwijs/266319.pdf>

Bijsterveldt, van M, (2011) 'Kamerbrief toezeggingen passend onderwijs' Internet WWW pagina op URL: <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/03/31/kamerbrief-toezeggingen-passend-onderwijs/kamerbrief-toezeggingen-passend-onderwijs.pdf>

Dijksma, S. (2009) 'brief: Heroverweging passend onderwijs' Internet WWW pagina op URL:
<http://www.wecraad.nl/docs/29556e52-7fad-44bb-762a-b8d6fa9d4201.pdf>

European Agency for Development in Special Needs Education (2009) 'Speciaal onderwijs binnen het onderwijssysteem - Denemarken' Internet WWW pagina op URL:

<http://www.european-agency.org/country-information/denmark/national-overview/special-needs-education-within-the-education-system> (geopend op 24-05-2009)

European Agency for Development in Special Needs Education (2009) 'Speciaal onderwijs binnen het onderwijssysteem - Spanje' Internet WWW pagina op URL: <http://www.european-agency.org/country-information/spain/national-overview/special-needs-education-within-the-education-system> (geopend op 24-05-2009)

Expertis (2009) 'Passend onderwijs in Italië: verassend anders' Internet WWW pagina op URL: <http://www.onderwijsweb.nl/dossiers/inclusie/Pages/InclusiefonderwijsookietsvoorNederland.aspx> (geopend 22-05-2009)

Fontys Hogescholen (2011) 'Special Educational Needs (Professional Master SEN)' Internet WWW pagina op URL: <http://www.fontys.nl/special.educational.needs.professional.master.sen.65863.aspx> (geopend 14-03-2011)

Groeneweg, B. (2009) 'Inclusief onderwijs: ook iets voor Nederland?' Internet WWW pagina op URL: <http://www.onderwijsweb.nl/dossiers/inclusie/Pages/InclusiefonderwijsookietsvoorNederland.aspx> (geopend 23-12-2009)

Henkens, L. (2007) 'Cluster 4 De kwaliteit van het onderwijs aan leerlingen met ernstige gedragsproblemen' Internet WWW pagina op URL: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/publicaties-pb51/cluster-4.html> (open cluster 4.pdf)

Hersenstichting Nederland (2011) 'PDD-NOS pervasieve ontwikkelingsstoornis' Internet WWW pagina op URL: <http://www.hersenstichting.nl/alles-over-hersenen/hersenaandoeningen/pdd-nos.html> (geopend op 21-03-2011)

Inclusion International, (2009) 'Salamanca Conference Resolution' Internet WWW pagina op URL: http://www.inclusion-international.org/site_uploads/File/Better%20Education%20for%20All_Global%20Report_October%202009.pdf

Landelijke commissie toezicht indicatiestelling (LCTI) (2007) 'Advies wijziging indicatiecriteria Besluit Leerlinggebonden Financiering' Internet WWW pagina op URL: <http://docs.liigl.nl/sdu/parlando/blg/20071213/blg14166.pdf>

Landelijk Netwerk Autisme (LNA), (2010) 'Clusters' Internet WWW pagina op URL: <http://www.landelijknetwerkautisme.nl/index.php?pid=11> (geopend op 09-12-2010)

Landelijk Netwerk Autisme (LNA), (2010) 'Pedagogische aanpak' Internet WWW pagina op URL: <http://www.landelijknetwerkautisme.nl/index.php?pid=80> (geopend op 21-03-2011)

Ministerie van OCW (2009) 'Passend onderwijs' Internet WWW pagina op URL: <http://www.minocw.nl/> (geopend op 23-12-2009)

Moolenbroek van A, (2008) 'Omgaan met een ADHD- leerling' Internet WWW pagina op URL: <http://leerlingzorgvo.kennisnet.nl/archief/bijdragen2003/omgaanmeteenadhdleerling> (geopend op 21-03-2011)

Passend onderwijs (2010) 'Nieuwe regelingen subsidies Passend onderwijs' Internet WWW pagina op URL: <http://www.passendonderwijs.nl/5/39/nieuwe-regelingen-subsidies-passend-onderwijs.html> (geopend op 19-06-2010)

Platform VMBO Intersectoraal (2011) 'VMBO Intersectoraal' Internet WWW pagina op URL: <http://www.platformvmbointersectoraal.nl/images/stories/docs/060110-watisvi.doc> (geopend op 14-03-2011)

Regionaal Expertise Centrum (REC) Oost Nederland (2010) 'Overzicht scholen' Internet WWW pagina op URL: http://www.recoost.nl/deelnemende_scholen/overzicht_scholen.asp (geopend op 06-06-2010)

Rentray-Suringarschool (2009) 'Rentray perspectief voor jongeren en samenleving' Internet WWW pagina op URL: <http://www.lsg-rentray.nl/> (geopend op 20-04-2011)

Stichting Inclusief Onderwijs, (2008) 'Onderwijsreizen naar Bologna Rimini' Internet WWW pagina op URL: <http://www.inclusiefonderwijs.nl/nieuws.php> (geopend op 22-05-2009)

Stichting Inclusief Onderwijs, (2009) 'Portugal in 2012 volledig inclusief onderwijs' Internet WWW pagina op URL: <http://www.inclusiefonderwijs.nl/nieuws.php> (geopend op 27-12-2009)

Stoutjesdijk, R en Scholte, E. (2009) 'Cluster 4 speciaal onderwijs: een vergelijking tussen cluster 4 scholen en cluster 4 rugzakleerlingen' Internet WWW pagina op URL: <http://www.horizon-jeugdzorg.nl/upload/documents/artikelen/Cluster%204%20Artikel%20TVO%202009%20Stoutjesdijk-Scholte.pdf>

Vermaas J, en Pluijm van der J, (2010) 'Onderwijszorgprofielen' Internet WWW pagina op URL: http://www.passendonderwijs.nl/files/media/referentiekader/definitieve_notitie_onderwijszorgprofielen_versie_juli_2010_1.pdf

VHZ, (2007) 'Passend Onderwijs als uitdaging' Internet WWW pagina op URL: <http://www.audcom.nl/vhz/artikelen/2007/2007-2-artikel-1.pdf> (geopend op 14-03-2011)

Bijlagen

Bijlage 1 toestemming

Aan de ouder(s) / verzorger(s),

Voor het laatste jaar van mijn Master studie aan Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg doe ik op onze school onderzoek naar de manier waarop wij lessen aanbieden. In het bijzonder richt ik mij op leerlingen die via De Ambelt de lessen volgen. Ik ben op zoek naar wat docenten zouden kunnen verbeteren voor hen. Voor dit onderzoek wil ik graag een aantal leerlingen, waaronder uw zoon/dochter, interviewen. Het interview zal een keer na de lestijd op school plaatsvinden. Ik zal hiervoor met uw zoon/dochter een afspraak maken. Middels deze brief wil ik u om toestemming vragen voor deelname van uw zoon/dochter aan dit onderzoek. Uiteraard zal ik er zorg voor dragen dat de verzamelde gegevens in het onderzoeksverslag niet herleidbaar zijn naar uw zoon/dochter.

Uw zoon/dochter blijft daardoor anoniem.

Als u toestemt in deelname, wilt u deze brief dan voorzien van uw handtekening en graag zo spoedig mogelijk bij mij terug laten bezorgen? Dank voor uw medewerking.

Met vriendelijke groeten,

M.R. Cleine

Ik geef toestemming voor het afnemen van het gevraagde interview.

Naam leerling:.....

Naam ouder/verzorger:.....

Datum:.....

Handtekening:.....

Bijlage 2 Interview

Betrokkenen

De vier Cluster 4 leerlingen van de Ambelt die deelnemen aan Technologie en Commercie.
De ambulante begeleider van de cluster 4 leerlingen.

Privacy

In dit onderzoek zullen geen namen worden verwerkt. Ook zal achteraf geen verwijzing naar enig persoon mogelijk zijn. Tijdens de interviews worden de gesprekken opgenomen, na uitwerking van de data worden de gesprekken gewist, om zo anonimiteit te waarborgen.

Aan de orde komende thema's

- Lesomgeving
- Docent
- Klasgenoten
- Ambulante begeleider
- Technologie en Commercie

De vijf hoofdvragen:

Wat vind je van de lesomgeving?

Wat vind je van de docenten?

Wat vind je van de klasgenoten?

Wat vind je van de ambulante begeleider?

Wat vind je van jouw leerroute Technologie en Commercie?

Doel	Thema's	Deelaspecten	NR	Kijkpunten vragen of stellingen
Inventarisatie en verbetering	Lesomgeving	Groepsgrootte	1a	Hoe ervaar je de groepsgrootte nu?
			1b	Hoe ervaar je het verschil tussen AVO en ISTC?
		Sfeer	2a	Hoe ervaar je de sfeer in de klas?
			2b	Hoe ervaar je het verschil tussen AVO en ISTC?
		Prikkel/aftleiding	3a	Word je wel eens afgeleid?
			3b	Hoe ervaar je het verschil tussen AVO en ISTC?
	Docent	Inrichting	4a	Hoe ervaar je de inrichting van het lokaal?
		docent	5a	Wat mis je bij docenten?
			5b	Wat vind je goed bij docenten?
		Verwachtingen	6a	Wat verwacht je van een docent?
		Hulp	7a	Hoe ervaar je de hulp van docenten?
	Klasgenoten	Duidelijkheid en Structuur	8a	Weet je waar je aan toe bent in de lessen?
			8b	Hoe ervaar je het verschil tussen AVO en ISTC?
		Gedrag	9	Wil je nog iets zeggen over de docenten?
			10a	Wat vind je van het gedrag van medeleerlingen?
			10b	Wat vind je van je eigen gedrag?

Doel	Thema's	Deelaspecten	NR	Kijkpunten vragen of stellingen
			10c	Hoe ervaar je het verschil tussen AVO en ISTC?
		Groep	11a	Hebben klasgenoten invloed op jou of andersom?
			11b	Hoe zie je de groep van De Ambelt binnen de school?
			11c	Zit je op De Ambelt of hier?
	Ambulante Begeleider	Leerling	12a	Wat betekent hij voor jou?
			12b	In hoe verre heb je hem nodig?
			13	Wil je nog iets zeggen over de ambulante begeleider?
	Technologie en Commercie	Inhoud	14a	Wat vind je van de inhoud van de studie?
		Werkwijze /Motivatie	15a	Waarom heb je voor TC gekozen?
			15b	Als het zou kunnen heb je dan liever AVO tijdens de praktijklessen?
			16	Wil je nog iets zeggen over TC?

Aan de docenten van Technologie en Commercie,

Zoals jullie weten volg ik de studie Master SEN. In het kader van deze studie doe ik onderzoek naar het antwoord op de volgende onderzoeksvraag: "Wat heeft een cluster 4 leerling nodig om binnen Technologie en Commercie aan de lessen deel te nemen?".

Doel en relevantie:

Een regulier docent bezit niet standaard de vaardigheden van een vso docent. Met dit onderzoek wil ik er toe bijdragen dat voor zowel de reguliere als de cluster 4 leerlingen een gelijkwaardige ontwikkelomgeving ontstaat. Na mijn onderzoek wil ik een aanbeveling, richting de schoolleiding doen over wat een regulier docent nodig heeft om cluster 4 leerlingen tot hun recht te laten komen.

Voor een zo zinvol mogelijk resultaat van het onderzoek is het wenselijk dat jullie allen een bijdrage leveren door het invullen van deze enquête. Dit onderzoek is anoniem.

Graag zou ik de vragenlijst uiterlijk 18 maart 2011 in mijn postvak terug krijgen.

Bij voorbaat dank,
Maarten Cleine

Let op;

Kruis het meest juiste antwoord aan.

Wanneer je een vraag niet begrijpt beantwoord deze dan niet.

Opmerkingen en toelichtingen kort en bondig beschrijven.

Vragenlijst (1 van 5)

	AVO	ISTC
1. Mijn lessen vallen onder:	◇ / ◇	

Vragenlijst (2 van 5)

De volgende vragen hebben betrekking op de lesomgeving				
	Altijd	Vaak	Zelden	Nooit
2. Tijdens mijn lessen is het rustig in de groep.	◇	◇	◇	◇
3. Tijdens mijn lessen zijn de cluster 4 leerlingen betrokken.	◇	◇	◇	◇
3a Dat zie ik aan.....	Antwoord:			
4. De sfeer in mijn lessen is goed.	◇	◇	◇	◇
5. Tijdens mijn lessen zijn cluster 4 leerlingen sneller afgeleid dan reguliere leerlingen.	◇	◇	◇	◇
5a Dat komt door.....	Antwoord:			
6. Tijdens mijn lessen ben ik tevreden over de groepsgrootte.	◇	◇	◇	◇
6a Omdat.....	Antwoord:			
	Helemaal Mee Eens	Mee Eens	Mee Oneens	Helemaal Mee Oneens
7. Cluster 4 leerlingen zijn erbij gebaat in een kleine groep de les op te starten.	◇	◇	◇	◇
8. Mijn leslokaal heeft een rustgevende invloed op leerlingen met ADHD.	◇	◇	◇	◇
8a Omdat.....	Antwoord:			
9. Leerlingen ervaren mijn leslokaal als prettig.	◇	◇	◇	◇
9a Dat komt door.....	Antwoord:			
10. Extra begeleiding in de lessen is gewenst t.b.v. de reguliere leerlingen.	◇	◇	◇	◇
10a Omdat.....	Antwoord:			
11. Extra begeleiding in de lessen is gewenst t.b.v. de cluster 4 leerlingen.	◇	◇	◇	◇
11a Omdat.....	Antwoord:			
Eventuele toelichting op de antwoorden:				

Vragenlijst (3 van 5)

De volgende vragen hebben betrekking op de docent				
	Altijd	Vaak	Zelden	Nooit
12. Leerlingen hebben gelijktijdig mijn hulp nodig tijdens het zelfstandig werken.	◇	◇	◇	◇
13. Tijdens de les kan ik alle leerlingen de hulp bieden die ze nodig hebben.	◇	◇	◇	◇
14. In mijn les kunnen leerlingen werken in hun eigen werktempo.	◇	◇	◇	◇
15. Per lesonderdeel zorg ik voor extra aandacht voor leerlingen met ASS.	◇	◇	◇	◇
15aDit doe ik door....	Antwoord:			
16. Leerlingen met concentratie problemen controleer ik regelmatig.	◇	◇	◇	◇
17. Ik ben consequent in het hanteren van regels en routines.	◇	◇	◇	◇
18. Ik breng afwisseling in mijn les om concentratieverlies tegen te gaan.	◇	◇	◇	◇
19. Tijdens mijn lessen kies ik voor de vorm coachend lesgeven.	◇	◇	◇	◇
19aDaar kies ik voor omdat....	Antwoord:			
	Helemaal Mee Eens	Mee Eens	Mee Oneens	Helemaal Mee Oneens
20. Coachend lesgeven werkt bij reguliere leerlingen.	◇	◇	◇	◇
21. Coachend lesgeven werkt bij leerlingen met ASS.	◇	◇	◇	◇
21aToelichting....	Antwoord:			
22. Cluster 4 leerlingen zijn erbij gebaat dat er regelmatig op hun voortgang gecontroleerd worden.	◇	◇	◇	◇
23. Ik bezit de kennis van de problematieken die cluster 4 leerlingen met zich meebrengen.	◇	◇	◇	◇
24. Aan een cluster 4 leerling besteed ik meer tijd dan aan een reguliere leerling.	◇	◇	◇	◇
24aOmdat....	Antwoord:			
25. Meer kennis van de problematiek die cluster 4 leerlingen met zich meebrengen is gewenst.	◇	◇	◇	◇
26. Ik ontvang met plezier cluster 4 leerlingen in mijn les.	◇	◇	◇	◇
Eventuele toelichting op de antwoorden:				

Vragenlijst (4 van 5)

De volgende vragen hebben betrekking op de leerlingen				
	Altijd	Vaak	Zelden	Nooit
27. Cluster 4 leerlingen kunnen het werktempo in mijn lessen aan.	◇	◇	◇	◇
28. Cluster 4 leerling zorgen voor probleemsituaties in mijn lessen.	◇	◇	◇	◇
28a Omdat....	Antwoord:			
29. Alle leerlingen weten na het opstarten van de les wat ze moeten doen.	◇	◇	◇	◇
29a Toelichting....	Antwoord:			
30. Ik ben op de hoogte van de problematiek van alle leerlingen die ik les geef.	◇	◇	◇	◇
30a Toelichting....	Antwoord:			
	Helemaal Mee Eens	Mee Eens	Mee Oneens	Helemaal Mee Oneens
31. In mijn lessen zijn cluster 4 leerlingen rustiger dan reguliere leerlingen.	◇	◇	◇	◇
31a Toelichting....	Antwoord:			
32. Cluster 4 leerlingen liggen goed in de groep.	◇	◇	◇	◇
33. Een cluster 4 leerling vraagt vaker om hulp dan een reguliere leerling.	◇	◇	◇	◇
33a Toelichting....	Antwoord:			
34. Een cluster 4 leerling kan al gedurende het derde leerjaar meedraaien in een reguliere klas.	◇	◇	◇	◇
34a Omdat....	Antwoord:			
35. Er zijn tijdens de lessen voldoende momenten om extra hulp te bieden aan leerlingen die dit nodig hebben.	◇	◇	◇	◇
36. Wanneer docenten leerlingen op de gang op zouden wachten ontstaat daardoor al voor binnenkomst in de les rust en veiligheid.	◇	◇	◇	◇
Eventuele toelichting op de antwoorden:				

Vragenlijst (5 van 5)

De volgende vragen hebben betrekking op de ambulante begeleider				
	Altijd	Vaak	Zelden	Nooit
37. De ambulante begeleider helpt mij en de cluster 4 leerling in een probleem situatie.	◇	◇	◇	◇
38. In probleemsituaties stuur ik cluster 4 leerlingen naar de ambulante begeleider.	◇	◇	◇	◇
39. In probleemsituaties stuur ik cluster 4 leerlingen naar de mentor.	◇	◇	◇	◇
40. In probleemsituaties stuur ik cluster 4 leerlingen naar de teamleider.	◇	◇	◇	◇
41. Probleemsituaties met cluster 4 leerlingen kan ik zelf oplossen met de betreffende leerling.	◇	◇	◇	◇
Eventuele toelichting op de antwoorden:				
	Helemaal Mee Eens	Mee Eens	Mee Oneens	Helemaal Mee Oneens
42. De ambulante begeleider is voor de cluster 4 leerlingen onmisbaar.	◇	◇	◇	◇
43. De ambulante begeleider is voor docenten onmisbaar.	◇	◇	◇	◇
44. Een mentor kan een cluster 4 leerling opnemen in zijn mentorklas.	◇	◇	◇	◇
45. Een mentor dient een deel van de zorgtaken van de ambulante begeleider over te nemen.	◇	◇	◇	◇
45a Toelichting....	Antwoord:			
46. Het mentorschap van een cluster 4 leerling vraagt meer tijd, kennis en aandacht dan van een reguliere leerling.	◇	◇	◇	◇
Eventuele toelichting op de antwoorden:				

Bijlage 4 Handelingstips

ADHD: Attention Deficit Hyperactivity Disorder betekent aandachtstekort- en overactiviteit stoornis. Hiermee wordt bedoeld dat de leerling zijn aandacht niet lang genoeg bij één onderwerp kan houden ofwel concentratiegebrek. Het gedrag van de leerling met ADHD wordt gekenmerkt door lichamelijke en innerlijke onrust en impulsiviteit wat kan leiden tot overmatige beweeglijkheid, die moeilijk te onderdrukken is, omdat de leerling zich niet van zijn beweeglijkheid bewust is.	
ASS: Een autisme spectrum stoornis is een neurobiologische ontwikkelstoornis, waarbij de hersenen anders functioneren dan bij mensen zonder deze stoornis. Binnen de ASS zijn 5 stoornissen te noemen: autistische stoornis, syndroom van Rett, desintegratiestoornis van de kinderleeftijd, syndroom van Asperger en Pervasive Developmental Disorder Not Otherwise Specified (PDD-NOS). Het wil zeggen dat we bij pervasieve stoornissen te maken hebben met problemen die doordringen in verschillende ontwikkelingsgebieden van een leerling. Dat kunnen zijn: taalontwikkeling, motorische ontwikkeling, reageren op prikkels, het vermogen zich op anderen te richten en het eigen gedrag in sociale situaties.	
Leerlingen met ASS hebben structuur nodig, waardoor bij hen een gevoel van veiligheid ontstaat. Leerlingen met ADHD zijn gebaat bij rust en structuur.	Het biedt leerling met ASS en ADHD structuur, rust en veiligheid wanneer de docenten hen op de gang voor aanvang van de les opwachten.
Stil zitten en rustig zijn kost de ADHD leerling energie.	Hij heeft het nodig te mogen wiebelen, friemelen en af en toe te bewegen. Geef hem duidelijke en uitdagende taken.
Eenmaal in gang gezet handelen, kan door een ADHD leerling niet worden gestopt.	Leer hem te stoppen, te denken en vervolgens te doen.
Een ADHD leerling is gebaat bij een rustige en harmonieuze omgeving.	Een aantrekkelijke, kleurrijke en gezellige lesomgeving heeft een positief effect op ADHD leerlingen.
Een ADHD'er kan belangrijke en minder belangrijke zaken slecht scheiden, heeft moeite met plannen. Leerlingen met ASS leggen vaak verkeerde verbanden en kunnen het geheel niet overzien.	Hang afspraken, lesroosters en takenlijsten op een zichtbare plaats in het lokaal. Verdeel opdrachten in kleine stukken en biedt deze één voor één aan. Plan vakken zoals taal en rekenen in de ochtend en creatieve en sportieve vakken 's middags.
Duidelijke regels helpen leerlingen met ADHD en ASS zich gepast te gedragen.	Kleurcodes helpen een leerling, bijvoorbeeld: groen betekent je mag praten, oranje betekent je mag zachtjes overleggen en rood betekent stil zijn.
Leerlingen met ADHD en ASS hebben het nodig dat zij regelmatig bij de les betrokken worden.	Plaats een ADHD leerling voor in de klas naast een rustige leerling. Noem de naam van de leerling voordat je een opdracht geeft en maak frequent oogcontact.
Leerlingen met ADHD hebben een sterkere beloningsprikkel nodig dan andere leerlingen.	Benadruk gewenst gedrag door te complimenteren.
Een ADHD'er heeft moeite met emoties te reguleren en laat eerdere ervaringen niet meespelen bij beslissingen.	Wees voorzichtig met klempraten en sanctioneren en zorg voor ontsnappingsmogelijkheden.
Bij kinderen met ASS ontwikkelt het sociale begrip en intuïtie zich moeizaam wat hen onzeker en angstig maakt en soms ontgaat hen de betekenis van bepaalde gebeurtenissen.	Wees kort en duidelijk tegen leerlingen met ASS en vermijdt discussie. Gebruik zo weinig mogelijk spreekwoorden of gezegdes Voorkom dat communiceren tussen een leerling met ASS en anderen leidt tot conflicten.